

De Gemene en Loweiden in Assebroek als één van de laatste gemene gronden in Vlaanderen. Beknopte geschiedenis van de instelling en inventaris van het archief

Inleiding

Gemene gronden zijn al enige tijd uit ons collectieve geheugen verdwenen. Tot het einde van het Ancien Régime waren er echter in alle Europese landen nog gronden te vinden die gemeenschappelijk gebruikt en beheerd werden. De belangrijkste functie van deze gronden was het weiden van vee; de mest was bestemd voor de akkerbouw. Daarnaast vonden gebruiksgerechtigden er hout voor verwarming en constructie, turf, plaggen, schadden en dergelijke meer. In het gemengde landbouwsysteem dat Vlaanderen lange tijd kenmerkte vormden ze een onmisbare schakel. Een aantal factoren hebben er echter voor gezorgd dat gemeenschappelijke gebruiksrechten op land geleidelijk aan, en vanaf de 19de eeuw in versneld tempo verdwenen uit het landschap: de liberaliseringsgolf, juridische hervormingen (onder andere de invoering van het Burgerlijk Wetboek in 1804), de introductie van meer voedergewassen in het landbouwsysteem, de import van meststoffen en de proletarisering van de gebruikers van de gemene gronden zelf.¹ Deze en andere meer lokaal gebonden facto-

1 Voor een uitvoerige beschrijving van het verdwijnen van gemene gronden in Europa -met bijzondere aandacht voor de rol van de liberalisering in dit proces- verwijzen we naar Démélas M.-D. en Vivier N. (eds.), *Les propriétés collectives face aux attaques libérales (1750-1914). Europe occidentale et Amérique latine*, Rennes, 2003. Voor een overzicht van de situatie in België, zie daarin het artikel van M. De Moor, "Les terres communes en Belgique", pp. 119-138.

ren hebben een belangrijke rol gespeeld in de geschiedenis van de Gemene en Loweiden van Assebroek en Oedelem, een aantal weiden die vandaag samen één van de laatste gemene gronden vormen die Vlaanderen nog rijk is. In dit artikel wordt ter gelegenheid van het in bewaring geven in het Stadsarchief van Brugge van een collectie bronnen van de vereniging die de Gemene en Loweiden beheert, een beknopte geschiedenis van deze eeuwenoude instelling gegeven, samen met een aantal conclusies uit het doctoraal proefschrift *Tot proffijjt van de ghemeensaemheijt. Gebruik, gebruikers en beheer van gemene gronden in Zandig Vlaanderen, 18de en 19de eeuw*.² In deze studie werden de Gemene en Loweiden als centrale gevalstudie bestudeerd en vergeleken met de situatie elders in Vlaanderen en Europa. Het eerste deel van dit artikel biedt een interpretatiekader voor het archief met enkele resultaten van het onderzoek; daarna volgt in bijlage de inventaris van dat archief. Ondanks het vaak degelijke bestuur dat vele gemene gronden kenmerkte, zijn er in Europa weinig archivalische sporen die ons toelaten om het beheer en gebruik van de gemene gronden te reconstrueren. Het archief van de Gemene en Loweiden vormt hierop een uitzondering. Dit bronnenbestand wordt gekenmerkt door een grote continuïteit in het bijzonder wat de hoofdboeken³ en de boekhouding betreft.

Situering van de Gemene en Loweiden als gemene grond

In de middeleeuwse landbouw zorgden gemeenschappelijke gebruiksrechten voor een onmisbare aanvulling op het land in pacht, cijns of allodium. Bepaalde gebruiksrechten -zoals het recht op stoppelgang of het recht op aren lezen- waren enkel gedurende een

2 In dit artikel wordt de werking van gemene gronden in het algemeen en van de Gemene en Loweiden in het bijzonder toegelicht, om zo de gebruikers van de inventaris en het archief enige houvast te geven bij de interpretatie van de bronnen. Voor de eigenlijke onderzoeksresultaten op basis van de verwerking van de kwalitatieve en kwantitatieve bronnen en de theoretische en historiografische omkadering verwijzen we naar De Moor M., *Tot proffijjt van de ghemeensaemheijt. Gebruik, beheer en gebruikers van gemene gronden in Zandig Vlaanderen, 18de-19de eeuw*, ongepubliceerd proefschrift, Universiteit Gent, 2003.

3 De titels van de hoofdboeken werden reeds gepubliceerd in De Moor M. en Debbaut R., *De aanborders van de Gemene en Loweiden*, Brugge, 2003.

bepaalde periode van kracht, omdat zij rustten op land dat buiten die periodes in private handen was. Dergelijke rechten werden via de gewoonterechtelijke weg geregeld.⁴ De benaming "gemene gronden" wordt meestal enkel gebruikt voor land dat het hele jaar door gemeenschappelijk gebruikt werd. De oorsprong van deze gereguleerde vorm van gemeenschappelijk grondgebruik moet gezocht worden in het einde van de "grote ontginningsperiode" (11de-13de eeuw). Hoewel er voorbeelden uit de 11de-12de eeuw te vinden zijn, dateren de meeste reglementen met betrekking tot gebruiksrechten op de onontgonnen gronden uit de 13de eeuw en daarna.⁵ Gezien hun agrarisch belang, met name het voorzien in onder meer mest, hout en turf, was het belangrijk om, in het licht van de bevolkingsdruk, een deel van de woeste gronden te behoeden voor verdere ontginning. Gemene gronden waren veelal het gevolg van heerlijke concessies.⁶ Niet toevallig werden dergelijke concessies talrijker in de periode 1220-1280, toen er sprake was van economische expansie op het platteland. De reglementen voor hun conservering werden opgesteld ofwel door de lokale heren alleen, ofwel in de vorm van een overeenkomst tussen de lokale heer en de dorpingen ofwel enkel door deze laatsten. Bevolkingsstijgingen, commercialisering van het landelijke productieproces en de wens van de heren om hun gebied beter af te bakenen en hun natuurlijke hulpbronnen van dichtbij te beheren, stuurden de wijze waarop met schaarste werd omgegaan. Deze factoren hebben ertoe aangezet om de niet-gelimiteerde rurale gebruiksrechten te beperken tot welbepaalde gebieden en welbepaalde groepen van gebruiksgerechtigden om zo de dorpingen gedeeltelijk of geheel te weren uit de rest van het gebied.⁷

4 Voor een verdere behandeling van de gemeenschappelijke gebruiksrechten, zie Godding, P., *Le droit privé dans les Pays-Bas méridionaux du 12e au 18e siècle*, Brussel, 1987, pp. 200-205

5 Billen C., "Jeux de pouvoirs, jeux de profits: remarques à propos de l'histoire des droits d'usage et des biens communaux (XIIe-XIXe siècle)", in: *Les structures du pouvoir dans les communautés rurales en Belgique et dans les pays limitrophes (XIIe-XIXe)*, Brussel, 1988, pp. 435-450 (Handelingen van het Gemeentekrediet, Historische uitgaven, nr. 77)

6 Engel, R., "Le partage des biens communaux dans le Duché de Luxembourg depuis Marie-Thérèse jusqu'à la fin de la domination Autrichienne", in: *Hémécht. Zeitschrift für Luxemburger Geschichte*, 1956, 9, p. 34

7 Bij de situatie zoals geschetst door Billen, sluit ook de ontstaansgeschiedenis van de Oost-Nederlandse markegenootschappen aan. De markegenootschappen als beheerders van de gemene gronden in het oosten van Nederland ontstonden vol-

De benaming "Gemene en Loweiden" verwijst naar een aantal weidelanden verspreid over de huidige gemeenten Assebroek en Oedelem. Het grootste aaneengesloten deel is de Gemene Weide, gelegen net ten noorden van het Sint-Trudoledeken.

Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden (Ferrariskaart, 1771-1778) (Brussel, Koninklijke Bibliotheek Albert I / Gemeentekrediet van België)

gens Slicher van Bath tussen 1250 en 1350 in een periode van snelle bevolkingsgroei. De belangrijkste reden daarvoor zouden de snelle bevolkingsgroei en naventante grootschalige ontginningen in deze periode geweest zijn. Slicher Van Bath stelt dat hierdoor de gemene gronden steeds schaarser werden. De overgang naar de vorming van een echte instelling had zich alleszins nog niet voltrokken. Het eigenlijke initiatief tot oprichten van die markegenootschappen werd vooral door grote landeigenaars genomen, uit vrees voor het verdwijnen van hun rechten op de gemene gronden ten gevolge van de toenemende ontginningen. Dit was vooral het geval in de provincies Overijssel en Gelderland, terwijl in Drente waar er nauwelijks grote landeigenaars te vinden waren en de boeren hun eigen land bezaten. Deze boeren stonden wellicht in voor de oprichting van de marken. Het verschil tussen de groep die de marke beheerde en deze die het dorp beheerde was daar vaak onduidelijk. Enkel in het oosten van Nederland kwamen er markegenootschappen voor, in het westen beschikte de soeverein over alle rechten op de woeste gronden. De woeste gronden werden er ten gevolge van de bevolkingsstijging opgedeeld in kleine stukken en verkocht aan de boeren. Uit de documenten met betrekking tot de markegenootschappen die vanaf de 14^e eeuw werden opgemaakt, blijkt volgens Slicher van Bath en Van Zanden duidelijk dat dit gebeurde om overexploitatie van de marken te voorkomen. Van Zanden, J.L., "The paradox of the Marks. The exploitation of commons in the eastern Netherlands, 1250-1850 (Chaloner Memorial Lecture)", in: *Agricultural History Review*, 47 (1999), 2, p. 127-130. Zie tevens Hoppenbrouwers, P., "The use and management of commons in the Netherlands. An overview", in: M. De Moor et al., *The management of common land in North West Europe, ca. 1500-1850*, Turnhout, 2003, p. 93.

Bij het tot stand komen van een nieuwe gemene grond werd een reglement opgemaakt, doorgaans in de vorm van een keure waarbij zowel de gebruiksgerechtigden als de heer zich ertoe verbonden de neergeschreven regels en overeenkomsten te respecteren. In die gevallen waar de gemene grond beheerd werd door de lokale overheid maakte het reglement deel uit van de dorpskeure. De oudste bewaarde keure van de Gemene en Loweiden dateert uit 1514 en werd opgemaakt *by den hoofdmannen ende by den ghedeputeerden amborchtighen van der ghemeene weede van Assebroucke*. Het is een afschrift van een reglement van 1475 met de bedoeling *om thonderhouden ende oorboir van de selve weede*⁸. In de keure wordt opgemerkt dat het gaat over rechten die al lang bestonden, zonder het beginpunt ervan te kennen.⁹ Tot vandaag wordt het ontstaan van de Gemene en Loweiden - en ook van het Beverhoutsveld- via overlevering verklaard door een legende. Een jonkvrouw van Beveren, een adellijke dame, zou de goederen in de 13de eeuw aan de bewoners van het omliggende gebied geschonken hebben uit wraak tegenover de familie die haar -toen ze haar beide ouders verloren had- hadden opgevoed. Deze familie zou haar op één of andere wijze onvruchtbaar gemaakt hebben met de bedoeling haar rijke erfenis in te palmen. Als dank voor de toenmalige schenking wordt tot op vandaag door de vereniging van aanborders jaarlijks een misdienst gehouden ter ere van de Jonkvrouw van Beveren. De bewaarde documenten geven ons een wellicht getrouwer beeld van de werkelijkheid. De documenten wijzen ook meer op een economische verklaring voor het ontstaan van de Gemene en Loweiden dan op een familievete. De oudste keure uit 1514 geeft ons een inzicht in de overeenkomst die de basis vormde van de Gemene en Loweiden, zij het dat er op dat moment nog geen sprake was van de Loweide maar enkel van de Gemene weide en drie kleinere stukken weide.¹⁰ Er wordt in deze tekst ook naar de weide verwezen als *de weede van/en de meersche van Ommelbrouck*. *De eigendom wordt*

8 Zie het reglement uit 1514: BRUGGE, Stadsarchief, Archief van de Gemene en Loweiden, nr. 2, Zie tevens L. Gilliodts-van Severen, *Courumes du Franc de Bruges*, deel III, Brussel, 1880, p. 154.

9 BRUGGE, Stadsarchief, Archief van de Gemene en Loweiden, nr. 1, Kopie van de keure van 1475 door Karel de Stoute, 1514.

10 De keure werd opgemaakt "by den hoofdmannen ende by den ghedeputeerden amborchtighen van der ghemeene weede van Assebroucke": *ibidem*.

omschreven als int ghemeene ende onverdeeldt. De oorsprong –in de vorm van de eerste mondelinge overeenkomst– ligt vrijwel zeker nog vóór 1327, aangezien vóór dat tijdstip al verwijzingen te vinden zijn naar de *parochie van Orsebrouc in die ghemeene weede*. De Loweide wordt rond dit tijdstip, meer bepaald in 1331, ook elders vermeld, maar op dat moment werden de Gemene weide en de Loweide nog niet samen beheerd. Eind 14de eeuw was er ook sprake van hoofdmannen van de *Louweede*, wat wijst op een vermoedelijk afzonderlijk beheer van die gemene weide.¹¹

Over de juridische status van het gebied en de mate van autonomie die de aanborders zich konden veroorloven is er enige onduidelijkheid. In de keure van 1475 werd bepaald dat jaarlijks een som van één vierde pond parisis aan de graaf van Vlaanderen en het dubbel voor "relief" diende betaald te worden *s'il y échet, à payer au receveur des grands brief de Flandre, au quartier de Bruges*.¹² In 1554 meldden de aanborders in een proces dat zij jaarlijks aan de ontvanger van de grote brief van Vlaanderen de renten dienden te betalen in het voordeel van *zijne keizerlijke majesteit*. De verplichting om een dergelijke som te betalen was gebruikelijk in overeenkomsten tussen gebruiksgerechtigden en de lokale heer. De 19de-eeuwse rechtshistoricus Errera stelt dat het gebied daardoor niet als een vrij leen beschouwd kan worden maar evenmin als een voorbeeld van een werkelijke feudale situatie, aangezien de aanborders niet als vazallen konden beschouwd worden. De toestemming die noodzakelijk was voor de verkoop van goederen, wijst op een slechts beperkt beschikkingsrecht van de hoofdmannen en de aanborders over "hun" gemene grond. Dat –zoals Errera beweert– de hoofdmannen geen pachtcontracten konden afsluiten wordt tegengesproken door de keuren waarin hen uitdrukkelijk het recht toegekend werd om een aantal weiden te verpachten ...*alst noodt ware ende den opperhoofman ende amborteghen goed ende oorboirelic dincken zouden*¹³, en door de praktijk. De rekeningen vermelden het afsluiten van talrijke pachtcontracten, zowel met aanborders als met niet-gebruiksgerechtigde geïnteresseerden.

11 De Flou, K., *Woordenboek der toponymie van Westelijk Vlaanderen, Vlaamsch Artesië, het Land van den Hoek, de graafschappen Guines en Boulogne, en een gedeelte van het graafschap Ponthieu*, Brugge, 1914, IX, p. 212.

12 Gilliodts-Van Severen L., *Coutumes du Franc de Bruges*, deel III, 1880, p. 154.

13 Zie Artikel 6: *idem*.

Over de belastingen die de Gemene en Loweiden aan de heerlijkheid van Sijsele moesten betalen bestond er onenigheid.¹⁴ De aanborders beweerden dat zij *vrije ende exempt waren van alle lasten soo van pointinghe, settinghe, contributie, prochiekosten als alle andere, soo ordinaire als extraordinaire gheene ghesondert nochte ghereserveert*. In 1706 liet de ontvanger van de heerlijkheid Sijsele enkele stuks vee van de weide halen om de lasten te vereffenen, waarna beide partijen in proces gingen bij de Raad van Vlaanderen.¹⁵ Keer op keer weigerden de Gemene en Loweiden de lasten te betalen.¹⁶ Ze weigerden in 1729 de parochiekosten te betalen voor de grote Loweide en voor de kleine Loweide -die eigenlijk binnen het Maandagse lag. De bestuurders van de Gemene en Loweiden interpreteerden de betreffende passage uit hun reglement zo breed mogelijk en rekenden er ook waterschot (aan de watering van het Sint-Trudoledeken) en schouwboeten onder, tot groot ongenoegen van de betrokken instanties.¹⁷ In 1728 verzetten de aanborders zich tegen het betalen van de schouwboeten voor de Loweidebeek voor het voorafgaande decennium, waarop zij door de parochie van Oedelem voor de Raad van Vlaanderen werden gedaagd. De hoofdmannen Rotsaert en Allaert hielden vol dat zij aan geen schouwboeten konden onderworpen worden maar na verder onderzoek was gebleken dat zij voordien wel schouwboeten betaald hadden, waarop de hoofdmannen wijselijk besloten zich *wyt deselve saeck te scheeden hymmers te accoorderen dat wy saude betaelen*.¹⁸

14 Jaar 1656; BRUGGE, Rijksarchief, Heerlijkheid en Ambacht van Sijsele, nr. 199, Rekeningen 1656-1798, f. 18v.

15 Zie BRUGGE, Rijksarchief, Heerlijkheid en Ambacht van Sijsele, nr. 83 Rekeningen van Ambacht en Heerlijkheid van Sijsele, alsook van de acht "branchen", 1706, fo. 16r-v; De ontvanger van de heerlijkheid Sijsele had al meermaals geklaagd over de weerspannigheid van de aanborders. Op fo. 16v-17r, voorafgaand aan het in de tekst opgenomen citaat, laat de ontvanger van de heerlijkheid Sijsele nog noteren dat "de amburgers vande ghemeene weede van Assenbrouck...hem niet respecteren".

16 BRUGGE, Rijksarchief, Heerlijkheid van Praet en Oedelem, nr. 213, Originele rekeninghe vuysent der prochie van Oedelem d'anno 1729, fo. 68v-70r.

17 De hoofdmannen en ontvanger rapporteren over de sommatie door de ontvanger van de watering van Sint-Trudoledeken met betrekking tot verschillende niet betaalde waterschotten. Zie tevens de resolutie van 10 mei 1733, BRUGGE, Stadsarchief, Archief van de Gemene en Loweiden, nr. 7, Resolutieboek 1672-1787.

18 Resolutie van 5 mei 1728: *idem*.

In de hiernavolgende paragrafen wordt dieper ingegaan op de wijzen waarop de toegang, het gebruik en het beheer georganiseerd werden. Deze werden deels vastgelegd in de keuren maar doorheen de tijd ook aangepast in de resolutieboeken.¹⁹ Deze boeken dienden voor het noteren van *"alle de resolutien van de ghemeene ende loode weede liggghende op de prochien van Assebrouck ende Hoedelem die ghetrocken sullen worden in alle nootsakelickheden ende alle de vergaderinghen van de hooftmannen ende vrije amborghers der selver weede"*.²⁰ Voor de gevalstudie zijn resolutieboeken bewaard die de periodes 1672-1787,²¹ en voor de periode 1882-1927. Voor bijna een hele eeuw (tussen 1787 en 1882) zijn er geen resoluties beschikbaar en moeten de motivaties voor beslissingen gezocht worden in andere documenten. In de resolutieboeken werden regels uit de keuren gespecificeerd, gewijzigd of aangepast aan de toenmalige omstandigheden en werden problemen genoteerd en de genomen maatregelen becommentarieerd. Uit het herhalen of benadrukken van bepaalde regels kunnen we ook opmaken dat een probleem gerezen was en dat de aanborders op hun plichten dienden gewezen te worden. Knelpunten in het reglement werden geduid en oplossingen verantwoord. Voor de studie van het beheer van gemene gronden vormen resolutieboeken dan ook de ideale aanvulling op het reglement.

Toegang tot de gemene weiden

In tegenstelling tot wat vaak wordt verondersteld, was de toegang tot en het gebruik van gemene gronden steeds welomschreven.²²

19 BRUGGE, Stadsarchief, Archief van de Gemene en Loweiden, nrs. 7 t.e.m. 11.

20 Resolutie van 16 maart: BRUGGE, Stadsarchief, Archief van de Gemene en Loweiden, nr. 7 Resolutieboek 1672-1787.

21 BRUGGE, Stadsarchief, Archief van de Gemene en Loweiden, nr. 7, Resolutieboek 1672-1787.

22 Ik verwijs hiermee naar het debat rond de "Tragedy of the commons" dat ontstond na de publicatie van een artikel met de gelijknamige titel van de Amerikaanse bioloog Garret Hardin in het tijdschrift *Science* in 1968. In dit artikel stel Hardin dat alle dorpsbewoners toegang hadden tot de middeleeuwse gemene gronden. Door hun hebzucht werden de weiden al snel te intensief begraasd, met het verdwijnen -tragedie- van de gemene gronden tot gevolg. Ondanks de historische onjuistheid van de beweringen waarop deze metafoor gebaseerd is, heeft het verhaal een bijzonder grote impact gehad op het discours over het gebruik van natuurlijke rijkdommen. Cox stelde als eerste -ruim 15 jaar

Verschillende methoden werden gebruikt om het aantal gebruiksgerechtigden te beperken tot een aantal dat niet zou leiden tot overexploitatie van de natuurlijke rijkdommen waarover het gebied beschikte. In de Kempen was het vaak voldoende dat de gebruikers woonden in de parochie of vrijheid waartoe de gemene grond behoorde.²³ Elders, zoals op het Maleveld, gold bezit -of precies het ontbreken ervan- als voorwaarde tot toegang. Enkel *aerme huisgezinnen* mochten hun vee laten weiden op het Maleveld.²⁴

Gebruiksrecht van de Gemene en Loweiden werd bepaald en gelimiteerd door overerving: enkel mannen die konden aantonen dat voorouders (of de voorouders van de echtgenote) gebruiksgerechtigden waren, konden aanspraak maken op dit recht. Wellicht mochten in het begin ook vrouwen dit recht opeisen. In het eerste hoofdboek vinden we immers een aantal vrouwen terug en in de akte van 1514 wordt gesteld dat *...zoo wat vrouwen ofte mannen die aen dese vrye geprivilegierde weede ende meersch van Assenbrouc amborchtich worden...*, wat erop wijst dat zowel vrouwen als mannen hun recht konden opeisen.²⁵ In de hoofdboeken werden tot het midden van de 17de eeuw regelmatig vrouwen te boek gesteld. In juli 1622 wordt bijvoorbeeld de *jonge dochter* Mayken van Ghistele, dochter van Absoloen, uit Male ingeschreven. Men kon het recht ook "ontlenen" aan zijn/haar huwelijk met een vrouw of man die van aanborders afstamde. Maar diegenen die *by causes van huwelike alleenlick aan-*

na de publicatie van het artikel!- de historische onjuistheid van de metafoor aan de kaak en omschreef het als "a regrettable situation which occurs when a historical event is reported and memorized inaccurately but consistently until the resulting fiction is believed to be the truth". Cox, S.J.B, "No Tragedy of the commons", in: *Environmental Ethics*, 7 (1985), p. 51.

- 23 Zie bijvoorbeeld het 15de eeuwse Arendonk. Enkel personen van binnen de vrijheid mochten "zyn scapen brenghen int gemeyn broeck", Moeskop, G., *Het gebruik van gemene gronden in de Antwerpse Kempen tijdens het Ancien Regime*, ongepubliceerde thesis, Leuven, KUL, 1985, p. 30.
- 24 Errera P., « Ordonnance sur le pâturage et le tourbage du Maelevelt », in: *Les masuïrs. recherches historiques et juridiques sur quelques vestiges des formes anciennes de la propriété en Belgique, deel II : Preuves*, Brussel, 1891, pp. 215-217 (verwijzend naar het « Resolutieboek der stede, parck ende barronye van Male, 1710-1726 »).
- 25 Artikel 8 in het reglement van 1514; BRUGGE, Stadsarchief, Archief van de Gemene en Loweiden, nr. 2, Kopie (eind 17de eeuw) van een fragment van de confirmatiebrieven van Karel De Stoute, 1514. Zie tevens Gilliodts-Van Severen L., *Coutûmes du Franc de Bruges*, deel III, Brussel, 1880, p. 154.

borger werden, konden enkel zolang de echtgenoot/echtgenote leefde van dit recht gebruik maken, waarna *vrauwe ofte man, dan weduwe ofte weduwenare zynde, vervremt ende onbekent gherekent van zyn ambortichede*. Hadden zij echter *kinderen commende vande voorseide ambortichede* dan bleven die *daer innen gherecht als amborteghe by generatie ende recht van hoirie van geboorten naer oude costumen*.²⁶

De personen met gebruiksrecht werden aanborgers genoemd. De benaming *aanborger* of *amburger*, *amborchteghe*, *ambuerdeghe* wordt in de literatuur verklaard als een verbastering van de woorden *aenboordig*, *aenbortig* of *aenborchtig*. Het zou een samenstelling zijn van *aenboord* of *aenboorte* en de uitgang -ig, wat zou betekenen "bezit van iets". Aangeborenschap verwijst naar het bezitten van een zaak/recht door verwantschap, geboorte, opvolging of erfenis.²⁷ Het gebruik van de term *ghelande* in andere documenten, laat ook een andere verklaring toe, namelijk dat de gebruikersgroep in oorsprong bestond uit personen die rond de weiden woonden. Het gebruik van dezelfde benaming voor de gebruiksgerechtigden van het nabijgelegen Beverhoutsveld waar de toegang beperkt was tot de bewoners van het rond het veld afgebakende vrijdom, bevestigt dit vermoeden. In deze zin is het waarschijnlijk dat naarmate de bevolking groeide men bijkomende voorwaarden (zoals de afstamming) introduceerde om het aantal gebruiksgerechtigden enigszins in te perken. De reden waarom de toegang tot het Beverhoutsveld niet werd ingeperkt doorheen de tijd moet gezocht worden in de lagere waarde van de beschikbare natuurlijke rijkdommen van dat veld. Het ligt voor de hand dat de vette weiden van de Gemene en Loweiden -die overigens ook veel kleiner in oppervlakte waren dan het Beverhoutsveld- relatief gezien meer geïnteresseerden lokten dan de over het algemeen magere heidevegetatie van deze laatste. De verenging van de toegangsvoorwaarden voor gemene gronden is een fenomeen dat in geheel Europa

26 *Ibidem*.

27 De Bo, L. *Westvlaamsch idioticon*, Gent, 1892. De benaming aanborger (of een variant) vinden we ook nog elders terug. Gilliodts verwijst bijvoorbeeld naar een rekening van de heerlijkheid Zotschore (uit 1547) waarin vermeld werd met betrekking tot een gemene grond: "Ontfaen ter causen van der herfvelicke rente van Zotschoore in veltschattinghe die diversche persoonen en de ambochten jaerlicx ghelden telcken S. Jans avende mits somers."

wordt vastgesteld vanaf de 16de eeuw.²⁸ Dit proces verklaart wellicht ook het initiatief om vanaf het begin van die eeuw (1515) de namen van aanborgers in de zogenaamde hoofdboeken te noteren.

Hoewel in het reglement van 1514 niet expliciet vermeld werd dat het aanborgerschap niet op één of andere wijze kon gekocht worden, werd dat wel door de hoofdmannen benadrukt in een processtuk uit 1554.²⁹ Enkel de familiebanden met andere aanborgers konden aangehaald worden om het recht op te eisen. De procedure om "verhoofd" of als aanborger erkend te worden bestond er uit dat men zich bij de lokale pastoor liet optekenen in het hoofdboek en éénmalig één pond groten betaalde.³⁰ De kandidaat-aanborger diende vergezeld te zijn door twee getuigen die verklaarden dat hij waarachtig afstamde van een aanborger, dit om misbruiken te voorkomen. Dat dit diende te gebeuren ten overstaan van de lokale pastoor, zorgde voor een bijkomende controlemogelijkheid. De pastoor had immers, naast het bijhouden van de hoofdboeken, ook een zicht op de geboortes, huwelijken en overlijdens in het dorp. Bovendien mag men veronderstellen dat men tegenover de biechtvader zelf toch wel meer schroom moet gehad hebben om te liegen over zijn afkomst, dan tegenover

28 Zie hiervoor Warde P., "Preliminary conclusions. The commons of north west Europe", in: M. De Moor et al., *The management of common land in North West Europe, ca. 1500-1850*, Turnhout, 2003, pp. 247-260.

29 "Item dat niemint int zelve vrydom ontfanghelic en es omme de voers. weede te possesieren ende gebruycken, dan alleenlick by successien van zynen voorders by huwelcke an de gone die vry zyn ende niet by coope ofte anderen onbehoerlickien middele". BRUSSEL, Algemeen Rijksarchief, Oorkonden van Vlaanderen, reeks 1, nr. 1714, f. 3.

30 In 1672 was er ook sprake van een tijdelijk extra bedrag van 5 schellingen, wellicht een bijkomende belasting die diende "betaelt worden in handen vanden ontfangere in prouffijtte vande weede" (Resolutie van 19 oktober 1672: BRUGGE, Stadsarchief, Archief van de Gemene en Loweiden, nr. 7, Resolutieboek 1672-1787). Gedurende de 18de eeuw werd steeds 1 pond grote betaald tot 1821. Op het einde van de 19de eeuw bedroeg het ongeveer 6 fr. (Zie BRUGGE, Rijksarchief, Gemeentearchief Assebroek, nr. 294, Bundel rakende de Gemeene en Looweiden, 1822-1915: "mits een regt te betaelen van zes franken, zoodra dat zij dit regt hebben, voldaan worden zij als mede Eigenaer aenschouwd en mogen van alle de voordeelen aan deze weide verbonde, genieten.") Sommige personen werden echter niet door de pastoor in hoofdboeken ingeschreven maar werden via de rekeningen verhoofd. Tot het einde van de 18de eeuw gebeurde dit regelmatig; in de meeste 18de-eeuwse rekeningen is minstens één verhoofding per rekening te vinden. Daarna zijn er geen verhoofdingen in de rekeningen meer terug te vinden. Precies omdat deze niet via de geijkte weg -de eigenlijke hoofdboeken- werden ingeschreven, ontstond er af en toe een discussie over hun rechten.

een leek. Bij twijfel dienden drie getuigen het aanborgerschap binnen veertig dagen te bevestigen.³¹ Bij eed verklaarden zij dat die persoon van *rechter ghetrauwe hoiry*e geboren en zonder enige twijfel ambortig (afstammend van een aanborger) was, hetzij via vaderlijke hetzij via moederlijke zijde, volgens de oude gewoonten.³² Af en toe werd een kandidaat-aanborger geweigerd of de kandidatuur in twijfel getrokken.³³ In 1898 weigerde de ontvanger Frans Dermulle in te schrijven in het hoofdboek.³⁴ Wellicht probeerde deze zijn recht te bekomen op basis van zogenaamde afstamming van de op het einde van de 18de eeuw verhoofde Joannes Dermulle.

Gedurende de periode 1623-1899 werden er gemiddeld acht personen verhoofd per jaar. Tijdens de eerste 75 jaar van de 18de eeuw lag

31 Artikel 15 van het reglement van 1514.

32 Artikel 3 van het reglement 1514. Zo werd in 1720 het recht van Gillis Verpoortere om zijn veulen op de weide te zetten, in twijfel getrokken door verschillende aanborgers. Verpoortere had nog maar net dat jaar zijn verhoofdgeduld betaald maar had "tot noch toe gheen preuven ghebrocht". In 1722 wordt in de rekening genoteerd dat Gillis Verpoortere op 1 mei van dat jaar 2 getuigen had gebracht die zijn recht op aanborgerschap bevestigden. Tussen 1720 en 1725 liet hij elk jaar één of twee paarden weiden op de Gemene en Loweiden. BRUGGE, Stadsarchief, Archief van de Gemene en Loweiden, nr. 71. Rekening 1721-1723; afgesloten in 1725

33 De aanborgers stelden zelf regelmatig vragen bij nieuwe kandidaat-aanborgers, zoals in het geval van de familie Vande Kerckhove. De inschrijving van enkele leden van deze familie als aanborger werd in vraag gesteld. Men moest op zoek naar betrouwbare getuigenissen die hun rechtmatige afstamming konden bevestigen of ontkrachten. Op 20 juni 1673 wordt schriftelijk vastgelegd dat Lambrecht Vanden Kerckhove, Pieter Sneijaert en Guilliams Van de Walle niet gerechtigd waren om als vrije aanborgers hun vee op de Gemene Weide te laten grazen. Er werd al eerder, in 1671, vee van Van de Walle van de weide gejaagd. Zijn echtgenote aan wie hij zijn gebruiksrecht te danken had, was inmiddels al overleden. Op 24 januari 1673 werden twee nieuwe aanborgers ingeschreven, Lambrecht Vanden Kerckhove, zoon van Pieter, kleinzoon van Josine De Jaegher dochter van Christoffels en zijn schoonbroer Pieter Sneyaert gehuwd met Maeyken Vanden Kerckhove (eveneens dochter van Pieter en zus van Lambrecht). Op de jaarlijkse vergadering van de hoofdmannen van 1674 werd hun kandidatuur, evenals die van Guilliams Van de Walle, getrouwd met Petrnolle Sneyaert, dochter van Pieter, echter afgewezen. De verongelijkten startten een proces voor de Raad van Vlaanderen. Verschillende getuigen, door de hoofdmannen opgetrommeld, verklaarden dat de eisers geen aanspraak konden maken op het aanborgerschap. Lambrechts vader, Pieter Vande Kerckhove, woonde te Oedelem en was gehuwd met Margriete Muytens, afkomstig van Hansbeke. Een zus van deze Pieter, Caroline Vande Kerckhove, gehuwd met Jan Temmerman, zou een tiental jaren eerder uit de Gemene en Loweiden verjaagd zijn toen ze daar haar vee liet grazen.

34 Zie uitgaven rekening van 1898: BRUGGE, Stadsarchief, Archief van de Gemene en Loweiden, nr. 123 Rekening 1892-1895; afgesloten in 1898.

het aantal inschrijvingen relatief laag (1623-1700: gemiddeld tien personen; 1700-1750: nog geen drie verhoofdingen per jaar). De stijging tussen 1750 en 1799 was vooral een gevolg van een tijdelijke toename van het aantal inschrijvingen tussen 1779 en 1789. Pas vanaf de jaren 1820 kwam het gemiddeld aantal inschrijvingen per jaar opnieuw op het vroegere niveau, onder invloed van een paar wijzigingen in het beleid van de Gemene en Loweiden. Vanaf dan zou het onophoudelijk stijgen, met een gemiddeld aantal inschrijvingen van tien per jaar in de tweede helft van de 19de eeuw. Tijdens de periode 1862-1882 werden er geen nieuwe aanborgers ingeschreven. Tijdens deze twee decennia werd het beheer van de weiden door het gerecht uit handen genomen van de hoofdmannen naar aanleiding van twisten over het eigendomsrecht van de weiden tussen de aanborgersgemeenschap enerzijds en de gemeentebesturen van Assebroek en Oedelem anderszijds. Er werd een extern bestuur aangesteld, met aan het hoofd een sekwester, om tijdelijk het bestuur waar te nemen. Dit bestuur achtte het overbodig om aanborgers in te schrijven omdat het gebruiksrecht van de Gemene en Loweiden volgens hen aan de hele gemeente toekwam, en niet aan een selecte groep uitverkorenen. In 1882 kregen de aanborgers het bestuur over hun weiden terug in handen, na een lang aanslepend proces en met de steun van de bekende kanunnik Jozef Andries (1796-1886).³⁵ Na deze periode werden de meeste oude gewoonten weer opgenomen en weer nieuwe personen ingeschreven (zie ook verder in dit artikel).

In de 19de eeuw werd in een aantal jaren er uitzonderlijk veel verhoofdingen opgetekend. Dit was het geval in 1854 (57 verhoofdingen), 1889 (60 verhoofdingen) en 1895 (56 verhoofdingen). Het hoge aantal verhoofdingen in 1854 moet gezien worden als een piek in een proces van een stijgend aantal verhoofdingen dat al een decennium eerder ingezet was. De verklaring voor de toename van het aantal aanborgers tijdens de volledige 19de eeuw is tweeledig. Enerzijds had men tijdens de periode van extern bestuur niet de gelegenheid

35 Zie tevens de artikelen die kanunnik Andries destijds voor dit tijdschrift schreef: Andries, J. O., "Procès et jugement du tribunal civil de Bruges concernant les Gemeene- en Looweiden, situées à Assebrouck et à Oudelem les Bruges", in : *Annales de la Société d'Emulation de Bruges*, 32 (1881-1882), pp. 317-357 : ID., « Recueil de documents tendant à résoudre la question de propriété des gemeene et looweiden situées à Assebrouck et Oedelem lez-Bruges », in : *Annales de la Société d'Emulation de Bruges*, 30 (1879), pp. 141-186.

gehad zich in te schrijven, waardoor velen zich in de daaropvolgende periode onmiddellijk verhoofden. Anderzijds zorgde de steeds groeiende bevolking voor een groter potentieel aan gebruiksgerechtigden, die onder invloed van de landbouwcrisis teruggrepen naar het oude gebruik van de gemene gronden. Door de flexibiliteit van het gebruik vanaf de jaren 1840 was men wellicht ook minder veeleisend inzake de toegang, waardoor het aantal aanborders ook sneller kon toenemen.

Om de overdracht van gebruiksrecht tussen generaties te begrijpen is enig inzicht in het Vlaamse erfrecht noodzakelijk. Wall wijst er op dat het Vlaamse gewoonterecht de individuele boven de huishoudelijke gemeenschap plaatste.³⁶ In het "lineage marriage" (zoals in Vlaanderen) wordt dat onder meer bewerkstelligd door het feit dat huwelijkspartners hun aparte rechten behouden over de eigendom die zij in het huwelijk hebben gebracht behouden. Wanneer één van beiden stierf, kwam die eigendom in handen van de erfgenamen van die persoon en niet in de handen van de overlevende echtgenoot, zoals in Wallonië het geval was. Dit verklaart het systeem dat in de Gemene en Loweiden werd toegepast bij het overlijden van de rechthebbende echtgenote. Vrouwen konden hun recht om de Gemene en Loweiden te gebruiken enkel laten gelden via hun echtgenoot. Wanneer de vrouw overleed, verloor de echtgenoot het recht om de weide te gebruiken, maar de kinderen behielden dit recht.

Dergelijke strikte voorwaarden om toegelaten te worden tot de groep van gebruiksgerechtigden, vormen geen uitzondering. Immers, omdat de natuurlijke rijkdommen die te vinden waren op de gemene gronden beperkt waren, probeerde men het aantal gerechtigden ook zoveel mogelijk te beperken. De aard van de barrières om het gebruiksrecht te bekomen speelde ook een rol bij het reguleren van de toegang tot de gemene gronden: afstamming is een absolute, niet veranderlijke factor. Men stamt af van een familie of niet. De getuigen speelden bij de verificatie daarvan een belangrijke rol. De tweede barrière met betrekking tot de overdraagbaarheid van het recht was slechts in zekere mate veranderlijk. In een dorp waar een groot deel

36 Wall, R., "Does owning real property influence the form of the household? An example from rural Flanders", in: P. Laslett, J. Robin and R. Wall (ed.), *Family forms in Historic Europe*, Cambridge, 1983, p. 381.

van de inwoners recht had op de gemene weide,³⁷ kon het vinden van een rechthebbende echtgenote niet echt een probleem zijn, maar toch. Omdat een gebruiker die het gebruiksrecht via huwelijk bekomen had, na het overlijden van zijn echtgenote dit recht verloor, kon het recht niet aan een andere familie worden doorgegeven bij een tweede huwelijk. Beide barrières limiteerden sterk de potentiële gebruikersgroep. Andere toegangsregels, zoals de woonplaats als voorwaarde, zijn meer flexibel en konden de grootte van de potentiële gebruikersgroep minder binnen de perken houden. De keuze voor afstamming als voorwaarde tot de toegang tot gemene gronden vinden we in opvallende mate terug in de nabijheid van stedelijke kernen, zoals in het geval van de Gemene en Loweiden, en het Vrijbroek te Mechelen.³⁸ Een gelijkaardige situatie is te vinden bij de erfgooiers, of gebruiksgerechtigden van het Nederlandse Gooi, vlakbij de stad Naarden. In tegenstelling tot de andere markegenootschappen waar het recht op het gebruik van de gemene gronden (de marken) verbonden was aan de boerderij, was het recht van de *erfgooiers* enkel overerfbaar.³⁹ Het is vrij waarschijnlijk dat afstamming als voorwaarde gesteld werd als barrière tegen de immigratie van stedelingen naar het platteland.

37 In de 18de en begin van de 19de eeuw varieerde het aandeel van de aanborders onder de (mannelijke) inwoners tussen de 40 en 55%. Zie De Moor M., *Tot profijt*, p. 264.

38 Het Vrijbroek van Mechelen werd in 1260 door Wouter Bertoud aan 28 "goede lieden" geschonken. Deze, "ende alle hunne naercomelinghen van wettighen gheboorten", zullen er van genieten, mits het betalen van "2 schellingen Lovens" per jaar (zie De Vos L.F., "Het Vrijbroek en de "gemeynten" te Mechelen", in: *Mechelse bijdragen*, III (1936), p. 30 en 1937, p. 63. In een betoog van de gerechtigden in de Gemene Weide van den Holm, aan de Magistraat van Mechelen, is er sprake van "die beesten van eenige andere persoonen niet commende van den geslachte oft familie van degenen die den Holm alsoo hadden op chijs aanveert" (*Ibidem*).

39 "Markegenootschap" of kortweg "marke" was de benaming voor een gemene grond in bepaalde delen van Nederland. Zie P. Hoppenbrouwers, *art.cit.*, pp. 99-100. Zie ook voetnoot 7.

Het beheer van de gemene weiden

Intensief gebruik van de natuurlijke rijkdommen van gemene gronden vereiste een adequate en flexibel aanpasbare regelgeving en een nauwgezet toezicht. Deze verantwoordelijkheid lag bij het dagelijks bestuur, samengesteld uit ofwel leden van het lokale dorpsbestuur, zoals bijvoorbeeld in de Kempen, ofwel uit verkozen gebruiksgerechtigden, zoals bij de Gemene en Loweiden. De opperhoofdman en zijn vier assistenten (hoofdmannen) die allen werden gekozen onder de aanborders *met generaelen voijs*.⁴⁰ Na de verkiezingen legden de hoofdmannen een eed af, in het bijzijn van de baljuw van de heerlijkheid van Sijsele. Het recht om zich kandidaat te stellen voor de functies van (opper)hoofdman, ontvanger of koewachter was voorbehouden aan aanborders maar oorspronkelijk niet gekoppeld aan de wijze waarop men verhoofd werd. Begin 20ste eeuw werden personen die niet rechtstreeks maar via hun huwelijk verhoofd waren, uitgesloten van het recht om hoofdman te worden.⁴¹ De hoofdmannen ontvingen elke drie jaar een vergoeding voor hun diensten, soms aangevuld met tussentijdse vergoedingen voor extra geleverde diensten.⁴²

40 Resolutie van 16 maart 1719: BRUGGE, Stadsarchief, Archief van de Gemene en Loweiden, nr. 7, Resolutieboek 1672-1787, fo. 4 verso.

41 In 1931 werd door de hoofdmannen -evenwel zonder ruggespraak van de aanborders- besloten dat "er geen ander kandidaten als hoofdman zullen aanvaard worden als degene die vrij zijn van hunzelf... Daar de aangetrouwde zelf geen aanborders zijn maar alleenlijk vertegenwoordigers zijn van hun vrouw". De argumentatie hiervoor was dat "de aangetrouwde aanborders maar vrij zijn in de Gemeene & Loo Weiden zoolang hun vrouw in 't leven is en dat er daardoor een zekere niesche bestaat voor 't volledig getal te behouden". Achter deze argumentatie schuilt mogelijk een andere reden, die meteen ook verklaart waarom de aanborders niet bij deze -toch wel verregaande- beslissing betrokken werden. Het is niet ondenkbaar dat men hiermee welbepaalde aanborders poogde uit te sluiten die zich mogelijk kandidaat zouden gesteld hebben bij de eerstvolgende verkiezingen. (Resolutie van 2 juli 1931: Archief van de Gemene en Loweiden, nr. 9, Resolutieboek 1882-1927).

42 Tot het midden van de 18de eeuw bedroeg het loon van de hoofdmannen 2 ponden groten per jaar. In de tweede helft van dezelfde eeuw bedroeg dit nog slechts de helft van dat bedrag. In de 19de eeuw (vanaf de rekeningen van 1815) was het opnieuw 21 fr. (of 2 ponden). In de jaren 1830 werd het loon verdubbeld, naar 44 fr., en zo blijft het ook tot het einde van de 19de eeuw. Na de periode van extern bestuur, in 1883, verzochten de hoofdmannen dit loon jaarlijks in plaats van driejaarlijks te mogen ontvangen, wat hen ook toegestaan werd. Resolutie van 2 november 1883: *idem*

Meestal betrof het hier onkosten die zij hadden opgelopen door processen aangespannen door of tegen de Gemene en Loweiden. In 1735 liepen de proceskosten van de Gemene en Loweiden zo hoog op dat in dat jaar de hoofdmannen verscheidene malen de aanborgers om een bijkomende betaling vroegen, om hun eigen onkosten te vergoeden⁴³ of om de kas te spijzen.⁴⁴

De opperhoofdman van de Gemene en Loweiden had volgens het reglement van 1514 *principaelic tlast ... omme te waeren ende onderhouden de rechten ende vryhenden van de voorseide weede* en mocht daartoe vergaderingen bijeenroepen *omme den oirboir ende prouffit vande voorseide weede*. De aanborgers werden door middel van zondagse kerkgeboden op de hoogte gebracht van de vergaderingen. Het bestuur had de opdracht te waken over de uitvoering van het reglement *ten meesten oorboire ende ten prouffite van den ghemeenen amborteghe wel ende deuchdelick*. Zo mochten zij in tijden van financiële nood bijvoorbeeld de Daverlodries verpachten, in plaats van deze ter beschikking te stellen van de eigen aanborgers.⁴⁵ De hoofdmannen verzorgden ook het contact met externe partijen. Elke drie jaar werd, in de aanwezigheid van afgevaardigden van de gezagsdragers van Sijsele (de baljuw), rekenschap gegeven aan de heer.⁴⁶ Zoniet, dan dienden zij daarvoor rekenschap te geen aan de heer van Sijsele.⁴⁷

Het aantal hoofdmannen veranderde weinig doorheen de tijd. In de keure van 1514 lezen we dat er één opperhoofdman en vier hoofdmannen als assistenten waren aangesteld. Eind 17de eeuw vinden we in totaal slechts vier hoofdmannen in het resolutieboek, wat kan verklaard worden door de eerder financieel moeilijke tijden.⁴⁸ De helft

43 Resolutie van 29 mei 1735: BRUGGE, Stadsarchief, Archief van de Gemene en Loweiden, nr. 7, Resolutieboek 1672-1787.

44 Resolutie van 17 april 1735: *idem*.

45 Artikel 14 in het reglement van 1514: *idem*.

46 Gilliodts-Van Severen L., *Coutumes du Franc de Bruges*, deel III, Brussel, 1880, p. 422.

46 Zo kregen ze op 25 mei 1669 het bevel om, binnen twee weken, de rekening voor de voorgaande drie jaren te presenteren. Twee maanden later besloot het college, dat had vernomen dat de hoofdmannen die dag rekenschap gaven aan de aanborgers zonder hen daarvan op de hoogte gebracht te hebben, om in naam van de heer waarvan het recht miskend was, oppositie aan te tekenen. Zie resolutie van 14 juni 1661: BRUGGE, Rijksarchief, Heerlijkheid en Ambacht van Sijsele, nr. 3. Register en notullen van resolutiën, 1660-1677, folio 9 verso.

48 Zie resolutie van 7 januari 1673: BRUGGE, Stadsarchief, Archief van de Gemene en Loweiden, nr. 7, Resolutieboek 1672-1787.

van het bestuur van de hoofdmannen werd jaarlijks vervangen. Uitzonderlijk werd ook besloten om minder hoofdmannen te verkiezen dan voorheen. Zo werd in 1740 besloten om naast Guillaume Hallaert voor de daaropvolgende drie jaren *geenen tweeden hooftman te kies*en omdat de processen van de weide al voorbij waren en de Gemene en Loweiden al onder zo'n zware financiële druk stonden dat het salaris van Allaert alleen al voldoende was.⁴⁹ In geval van vroegtijdig -vóór het einde van het mandaat- overlijden van een hoofdman werd naar een tijdelijke oplossing gezocht. Zo overleed opperhoofdman Jeronimus Montejine in januari 1722, enkele maanden voor het neerleggen van de rekeningen. Hoofdman Pieter Maenhaut verzocht daarop de verzamelde aanborgers *om eenen medemaet ofte eenen gheauthoriseerden om de affaires van de ghemeene ende loode weede neffers hem tot het uijtreden vande rekeninghe*.⁵⁰ Daarop werd de toenmalige ontvanger Pieter Vermeulen door de aanborgers aangeduid om voor de twee daaropvolgende maanden de functie van hoofdman waar te nemen, samen met Pieter Maenhaut. Dat voor zo'n beslissing een bijzondere algemene vergadering werd bij elkaar geroepen, getuigt van een omzichtig omspringen met de functies en een nauwe betrokkenheid van de aanborgers bij (de samenstelling van) het bestuur.

De ontvanger werd gekozen onder de aanborgers die zich kandidaat stelden, waarna de functie toekwam aan de minst vragende partij. Uit het soms hoge aantal kandidaten kunnen we afleiden dat het een zeer geëerde functie was. Het loon was dan ook vrij hoog in vergelijking met die van hoofdman. Sommige ontvangers pakten het wel handig aan om de functie in de wacht te slepen. Zo beloofde Jan de Schepper niet alleen de functie gratis te vervullen maar hij gaf ook nog eens *een halve tonne bier* ten besten naar aanleiding van zijn aanstelling tot ontvanger in 1760.⁵¹ Een ontvanger -aangesteld voor drie

49 Wellicht wou vooral deze laatste overweging door, aangezien de aanborgers moeilijk konden voorspellen of er niet opnieuw een proces tegen hen aangespannen zou worden. Guillaume Allaert overleed echter korte tijd daarna. Er werd een nieuwe vergadering belegd waar opnieuw twee nieuwe hoofdmannen werden verkozen. Op voorwaarde dat zij als loon jaarlijks één pond zouden ontvangen, beloofden ze "alle de diensten een mijle int ronde" gratis te doen. Zie resolutie van 19 februari 1741: *idem*.

50 Zie resolutie van 25 januari 1722: *idem*.

51 Resolutie van 8 april 1760: *idem*.

jaar- deed de algemene administratie in samenspraak met en met de goedkeuring van de hoofdmannen en zorgde voor de *schrijvingen vande resolutien accoorden, bestedeijnghen, ende aennemijng van beesten mitsgaeders tmaecken vande rollen, ende opnemen vande beesten*.⁵² De ontvanger kon onder geen beding aanspraak maken op een deel van de verkoop van goederen of op een deel van de winst op het einde van een driejaarlijkse periode.⁵³ Hij diende verantwoording af te leggen aan de aanborgers over zijn boekhouding.⁵⁴ De zware verantwoordelijkheid van de ontvanger blijkt ondermeer uit de aantekeningen van 5 mei 1735. Ontvanger De Schepper werd in het resolutieboek op de vingers getikt door de officier Pieter De Brabandere, namens de hoofdmannen. De Schepper had de schatgelden van 1734 ontvangen, die hij acht dagen later aan de hoofdmannen diende over te leveren, inclusief twee dubbels van het ontvangboek en nog te verffenen schulden.⁵⁵

In de Gemene en Loweiden werd ook het toezicht op het vee door koewachters verpacht aan de minst biedende(n). Het verpachten gebeurde driejaarlijks bij het opmaken van de rekening en de functie ging in op 1 mei van dat jaar, bij de aanvang van het nieuwe beweidingseizoen. Dit kon een vaste som zijn of een bedrag per stuk vee dat de koewachter onder zijn hoede nam. Zo werd op 2 april 1799 het koewachten in de Gemene en Loweiden verpacht aan de *mijns biedende de naeste op de condissie dat den pachter sal trecken van ijder pert ofte voelen boven de houyde van een yaer die in hun handen ghestelt worden tot de somme van eenen schellinck per maende ende van ijder coy ofte rent boven de selve houde tot de somme van ses groote per mande*. Er zijn ook jaren waarin er meerdere koewachters werden aangesteld.⁵⁶ De koewachter werd verondersteld om zorg te dragen voor het vee en

52 Takenpakket in 1743, zie resolutie van 28 april 1743: BRUGGE, Stadsarchief, Archief van de Gemene en Loweiden, nr. 7, Resolutieboek 1672-1787.

53 Zie ondermeer de resolutie van 8 april 1760: *idem*.

54 BRUGGE, Stadsarchief, Archief van de Gemene en Loweiden, nr. 59, rekening 1699-1702; afgesloten in 1702.

55 Resolutie van 5 mei 1735: BRUGGE, Stadsarchief, Archief van de Gemene en Loweiden, nr. 7, Resolutieboek 1672-1787.

56 Op 16 maart 1719 werd "verpacht het wachten van de beesten aen Jacob De Bruijcker voor de somme van £ 0-10-0 d. r'sjaers ende het selve overghelaten aen met consente van de heer pastoor ende hooftmannen aen Pieter Hidde fs. Gillis met last van de selve somme goet te doen" (resolutie van 16 maart 1719: *idem*).

de nodige maatregelen te nemen indien dieren ziek werden.⁵⁷ Indien er vee uitbrak, dan betaalde de koewachter alle daaraan verbonden onkosten. Daarnaast werd hij verplicht klussen in de weiden uit te voeren in opdracht van de hoofdmannen. Naast zijn loon ontving hij ook (een deel van) de boetes van overtreders.⁵⁸

Het toezicht op het beheer en gebruik van de Gemene en Loweiden gebeurde door een veldwachter die voor zijn taken ook betaald werd door de Gemene en Loweiden. Eind 19de eeuw stelde veldwachter De Blicck vast dat er in de Gemene Weide grachten gedolven waren zonder dat daarvoor toestemming verleend was en hij ging op onderzoek bij verschillende betrokken partijen. Uit zijn rapportering werd duidelijk dat de veldwachter door de aanborgers als buitenstaander beschouwd werd. Pieter en Louis Tanghe hadden hem gezegd dat hij *daergeen affeirens daarmede en hebben, hem daer niet mede te moeyen te hebben* en dat hij *dat moeten gaan rieken dat zy alleen meester zijn van de weijden dat er geen duyvele nog menschen hun te vreezen te hebben wenschen en vloeken en zweeren dat zij de oproermaekers zijn van de werkers van het volk uyt de weyden dat zy zullen van den brande en ander uyt de gemelde weyden zullen slaen*.⁵⁹ De andere ondervraagden stelden dat zij de opdracht tot delven gekregen hadden van de hoofdmannen en dat ze er verder niets over kwijt wilden aan de veldwachter. Vanaf 1824 werd aan de veldwachter van Assebroek jaarlijks een bedrag toegekend *voor ten dienste van de hoofdmannen en ontfanger te zijn*.⁶⁰ Wellicht bestond dit enkel uit het houden van enig toezicht op de Gemene en Loweiden, maar steeds werd hem ook gevraagd aanborgers tot betaling van hun schuld aan te manen. Vanaf 1889 werd ook een sluismeester aangesteld. Deze betaalde functie werd meestal samen met een andere functie -zoals hoofdman- gecombineerd. Deze aanstellingen wijzen op een toene-

57 "Den pachter moet sorghe draeghen datter daer enige beesten sijck ofte cruepel wierden dat opden tit van af moeten in ken doen aen den heygenaere sonder vergelt van siene pacht en den pachter moet borghe stellen ten contentment van de hooftmannen" (resolutie van 28 april 1743: *idem*). In 1744: 2 lb.10 s. 0 d. (resolutie van 12 april 1744: *idem*).

58 Resolutie van 1 mei 1749: *idem*.

59 BRUGGE, Rijksarchief, Gemeentearchief Assebroek, nr. 294, Bundel rakende de Gemeene en Looweiden, 1822-1915.

60 BRUGGE, Stadsarchief, Archief van de Gemene en Loweiden, nr. 110, 1821-1823; afgesloten in 1824: BRUGGE, Stadsarchief, Archief Gemene en Loweiden, nr. 111, 1824-1826; afgesloten in 1827.

mende tussenkomst van niet-gebruiksgerechtigden, en van de lokale overheid in de controle van de Gemene en Loweiden. Vanaf het einde van de 18de eeuw werd het aantal aanborders dat actief deelnam aan het systeem van de Gemene en Loweiden relatief gezien kleiner. Veel gebruiksgerechtigden hadden wel gebruiksrecht maar benutten dit niet. Hierdoor werd het ongetwijfeld steeds moeilijker om enkel via sociale controle misbruiken aan het licht te brengen. Het inzetten van externe controleurs bood dan een oplossing.

De rechten van de aanborders bestonden uit het gebruik van de beschikbare faciliteiten, met respect voor de specifieke regels waarmee dit behoorde gepaard te gaan. Vanaf het einde van de 19de eeuw hadden de aanborders recht op een vergoeding bij aanwezigheid op vergaderingen (presentiegeld), terwijl dit privilege voorheen enkel toekwam aan externe functionarissen (de baljuw en pastoor).⁶¹ In 1886 bedroeg het presentiegeld nog 10 fr. voor elk van de 154 aanwezige aanborders.⁶² In augustus 1889 werd tijdens de algemene vergadering aan de in totaal 204 aanwezige aanborders elk 5 fr. presentiegeld betaald.⁶³ De invoering van het presentiegeld voor de gebruiksgerechtigden zou kunnen beschouwd worden als het resultaat van de toenemende functiedeling en professionalisering van het systeem. Doorheen de 18de en 19de eeuw groeit de groep aanborders die enkel om economische redenen (bv. voor het weiden van vee) gebruik maken en diegenen die de officiële functies vervullen steeds verder uit

61 Zie bijvoorbeeld de vermelding van de betaling van presentiegeld in de rekening van 1898 ("over presentiegeld aan 225 aanborders elk 5 fr.") (BRUGGE, Stadsarchief, Archief van de Gemene en Loweiden, nr. 123, Rekening 1892-1895; afgesloten in 1898). Een voorbeeld uit 1895: "Vooraleer te eindigen zal iederen aanborder -hoofd van een huisgezin- zeven frank vijftig centiemen aanwezigheidsgeld ontvangen. Om daartoe recht te hebben moet hij in persoon de vergadering hebben bijgewoond en in die vergadering den notariale akt onderteekend of verklaard hebben, voor den dienstdoenden Notaris dat hij niet kan schrijven." (BRUGGE, Stadsarchief, Archief van de Gemene en Loweiden, nr. 197, Aankondigingen & kerkgeboden). "De Aanborders die in de mis aanwezig zijn zullen elk een frank aanwezigheidsgeld ontvangen en bijgevolg er naar beliefte kunnen over beschikken." (jaar 1892: BRUGGE, Stadsarchief, Archief van de Gemene en Loweiden, nr. 9, Resolutieboek 1882-1927). Op het einde van de 19de eeuw werd ook presentiegeld betaald indien de mis op de Meidag werd bijgewoond (1892): zie BRUGGE, Stadsarchief, Archief van de Gemene en Loweiden, nr. 122, Rekening 1889-1892; afgesloten in 1892.

62 BRUGGE, Stadsarchief, Archief van de Gemene en Loweiden, nr. 121, Rekening 1886-1889; afgesloten in 1889.

63 *Ibidem*.

elkaar. Deze laatste groep heeft steeds minder interesse in de economische voordelen, terwijl de eerste groep er niet meer in slaagt om tot de besturende elite door te dringen. Een plausibele verklaring is een dalende interesse in de Gemene en Loweiden: een kleine aansporing was nodig om hen tot deelname aan het bestuur aan te zetten. Het belang van deelname en betrokkenheid bij het bestuur werd erkend door de bestuurders. Het zorgde er immers voor dat ieder op de hoogte was van nieuwe reglementen, waardoor de kosten voor controle (zie bijvoorbeeld de veldwachter) zoveel mogelijk konden beperkt worden, en dat tegelijkertijd de namen van de schuldenaren bekend werden binnen de aanbordersgroep.

Vóór de Franse Revolutie werden vergaderingen bijgewoond en voorgezeten door de baljuw van Sijsele, die daarvoor een vergoeding ontving. Ter gelegenheid van de algemene vergadering werd een feestmaal georganiseerd *waeraen dat alle de regthebbende plaetse nemen en alwaer men den overschot bijna geheel en al op eet en drinkt*.⁶⁴ De aanborders werden op de hoogte gebracht van een verzoek van het bestuur (bijvoorbeeld het vereffenen van de schulden) of van een nakende vergadering. Het reglement van 1514 bepaalde dat vergaderingen dienden aangekondigd te worden *by kerckgeboden sondaghs te vooren in diversche prochie kercken ontrent Brugghe*.⁶⁵ Vanaf de 18de eeuw werden de vergaderingen gehouden in een lokale herberg.⁶⁶

De verplichting om aanwezig te zijn op de vergaderingen ter beoordeling en autorisatie van de door de hoofdmannen voorgestelde maatregelen, maakte van de aanborders ook medeplichtigen: wie instemt met een bepaalde maatregel, bevestigt tegelijkertijd ervan op de hoogte te zijn. De aanborders werden op die wijze ook aangezet tot sociale controle op de toegang en controle van het gebruik. *Zij droegen zelf de verantwoordelijkheid om allen personen wie zy zyn niet*

64 BRUGGE, Rijksarchief, Gemeentearchief Assebroek, nr. 294, Bundel rakende de Gemeene en Looweiden, 1822-1915.

65 Gilliodts-Van Severen L., *Contumes du Franc de Bruges*, deel III, Brussel, 1880, p. 154.

66 In de rekening van 1702 wordt de herberg het Walleken van Jan Clynckemalie vermeld. In 1722 wordt een vergadering belegd in "de herberghe ghenaeamt alteby bij de ghentpoorte". Tot ongeveer 1730 gingen de bijeenkomsten normaal door in het Scheurcaproen, vanaf 1760 tot de jaren 1960 in het Pannenhuis. Aankondiging van 15 maart 1722: BRUGGE, Stadsarchief, Archief van de Gemene en Loweiden, nr. 197, Aankondigingen & kerkgeboden.

*amborchtlich bekennt...met alder neersticheden te weerne ende te helpen weerne uit de voorseide weede de beesten...sonder iemandt erinne te spaerene.*⁶⁷ Aanborgers waren ook bevoegd om de dieren te schutten indien ze er aantroffen op de Gemene en Loweiden.⁶⁸ Daarnaast waren ze vrij van plichten. Slechts in geval van overmacht werden ze verzocht gratis werken uit te voeren, in tegenstelling tot wat het geval was bij andere gemene gronden. Náar aanleiding van de veeziekte in 1724, werd iedere aanborger verzocht een halve dag te helpen een gracht te delven rondom de Mattemeers om te verhinderen dat de koeien in quarantaine zouden uitbreken.⁶⁹

Vanaf 1730 tot in de jaren 1960 vond de jaarlijkse vergadering van de aanborgers plaats in de herberg "Het Pannenhuis" in Assebroek. (Foto, z.d.; privé-verzameling)

67 Artikel 2. van het reglement van 1514; BRUGGE, Stadsarchief, Archief van de Gemene en Loweiden, nr. 2.

68 Artikel 1. van het reglement van 1514: *ibidem*.

69 "Men ghebedt ende laet eenyghelick weten als datter noodich moest ghedolven zijn aen den mattemeersch teghen pieter vlietinckx sticken tot bewaeringhe van de siecke koÿen op dat zy niet en souden uÿtbreken ende daer door groote moeylichheden door den voors.e vlietinck en die van de ghemeene weede te gheschieder sal worden vermaent alle de amborgers om eenen halven dagh te komen delven om daer door te evÿteren ver oncosten. Elck seght den andere voorts." (BRUGGE, Stadsarchief, Archief van de Gemene en Loweiden, nr. 197, Aankondigingen & kerkgeboden).

Intermezzo: de sekwesterperiode

In de eerste helft van de 19de eeuw namen de lokale en hogere overheden de Gemene en Loweiden -zoals de andere gemene gronden in België en elders in Europa- onder vuur, met het oog op hun onteigening, verkoop en mogelijke ontginning. De crisis van 1846 vormde de aanleiding tot de goedkeuring van de wet van 25 maart 1847 op de ontginning en privatisering van woeste gronden. Deze voerde opnieuw de belastingsvrijstelling in, in combinatie met andere juridische instrumenten die ook de Oostenrijkers –echter met veel minder succes– hadden gehanteerd. De gemeenten werden verplicht hun gemene gronden te verkopen en te cultiveren.⁷⁰ Het zou onjuist zijn om de wet van 1847 als een onverdeeld succes voor te stellen. Zo leverde het betreffende ontginning nauwelijks areaalwinst op. Tussen 1846 en 1866 nam het totaal areaal slechts toe met 10%. In de periode na 1880 was er zelfs sprake van een lichte afname. Wegens de moeizame ontginning van de vrij onvruchtbare zandgronden hadden de kopers immers de gronden op grote schaal met dennen bebost.⁷¹ De privatisering -en dat was uiteindelijk toch wel de verholen bedoeling van de wet- sorteerde echter wel veel effect. Zo nam het gemeentebezit in de provincie Antwerpen vooral in de jaren 1840-1850 sterk af, ten gevolge van de wet van 1847.⁷²

Naast de wetgevende initiatieven, vormden ook een aantal juridische hervormingen een belangrijk instrument bij het privatiseringsproces van de gemene gronden. De 18de eeuwse drang naar codificatie -onder meer onder invloed van de Verlichting- zou uiteindelijk leiden tot de vervanging van het gewoonterecht door een meer "geordend" recht. De nationalisering van het recht die daarmee gepaard ging gebeurde ten koste van het kosmopolitisme van het *ius commune* en het particularisme van het gewoonterecht. Op het einde

70 Voor een uitvoerige bespreking van de wet van 1847, zie Maes M., *Bijdrage tot de studie van de privatisering en de ontginning van de woeste gemeentegronden tijdens het midden van de negentiende eeuw. Het vloeiveidenproject en het kanton Achel, 1840-1870*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Leuven, KUL, 1986, p. 87 e.v.

71 Craeybeckx J., "Het agrarisch bedrijf (1844-1873)", in: *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*, dl. 12, Haarlem, 1977, pp. 20-33.

72 Van Looveren E., "De privatisering van de gemeentegronden in de provincie Antwerpen: vier case studies", in: *Bijdragen tot de geschiedenis*, LXVI (1983), p. 201.

van de 18de eeuw volgde daarvan een eerste neerslag in de eerste nationale wet met betrekking tot de afschaffing van gemene gronden. De uitvaardiging van de wet van 10 juni 1793 van de Franse Conventie, waarin voorgesteld werd om de gemene gronden af te schaffen en die al een aantal jaren in voorbereiding was, werd ook van kracht in de Zuidelijke Nederlanden.⁷³ Naast de politieke invloed (namelijk de vorming van soevereine nationale staten) dienden de nieuwe wetboeken ook tegemoet te komen aan een aantal economische verlangens van de burgerij, waaronder de afschaffing van de feodaliteit. Zo vaardigde de Derde Stand in de eerste fase van de Franse Revolutie een groot aantal wetten uit inzake grondeigendom.⁷⁴ De codificatiebeweging en de drang naar een eigen nationaal wetboek verdreven het regionalisme ten voordele van het nationalisme.⁷⁵ Een in deze context belangrijk voorbeeld is de introductie van het Burgerlijk Wetboek in 1804. Hoewel in het Burgerlijk Wetboek verschillende oude costuimen overgenomen werden, werden fenomenen zoals gemene gronden, ondanks hun enorme verscheidenheid, over eenzelfde kam geschoren. Het artikel 542 -het enige dat aansluit bij de eigendomssituatie van de gemene gronden- stelt "gemeentegoederen" gelijk aan die "waarop de inwoners van een of meer gemeenten een verkregen recht van eigendom of van genot hebben".⁷⁶ In vele gevallen werden de gemene gronden voorheen echter zonder eigenlijke zeggingschap van de lokale overheid door de gebruiksgerechtigden zelf beheerd. De introductie van art. 542 van het Burgerlijk Wetboek vormde een inbreuk op die autonomie; het artikel zou in de 19de eeuw een belangrijk toevoegsel aan het juridisch instrumentarium voor de opheffing van de gemene gronden blijken. Onder meer ten gevolge van deze wijzigingen werden vele gemene gronden in de 19de eeuw ingelijfd bij het gemeentelijk domein of patrimonium en kwam het recht om te beslissen over de bestemming van de gronden in handen van de gemeenten.

73 Gemeenten die beschikten over gemeenschappelijke eigendom dienden binnen de 8 dagen na de publicatie van de wet een verkiezing te houden om te beslissen over de toekomst van de gronden. Verdeling was evenwel niet verplicht. Een gemeente kon beslissen om haar gronden te verkopen of te verpachten, zij het enkel met goedkeuring van de departementele autoriteiten.

74 Van Caenegem, R., *Geschiedkundige inleiding tot het recht, deel I: privaatrecht*, Deurne, 1996, p. 123.

75 ID., *op.cit.*, pp. 177-178.

76 *Belgisch Burgerlijk Wetboek, bijgewerkt op 15 februari 1993*, Alleur, 1992, p. 127.

Ook de Gemene en Loweiden bleven niet gespaard van de aanspraken van lokale besturen op hun weiden. De aanborders hebben zich evenwel sterk verzet tegen de onteigening van hun gronden. Na tussenkomst van de arrondissementscommissaris werd het bestuur van de Gemene en Loweiden echter uit handen van de hoofdmannen genomen en werd er in 1862 door het provinciebestuur een externe bestuurscommissie aangesteld. De aanborders spanden een rechtszaak aan tegen de gemeente Assebroek en enige tijd later werd een sekwester, een door de rechtbank aangeduide externe persoon, aangesteld. De sekwester -in dit geval een notaris- nam zaken van de Gemene en Loweiden waar zolang het niet tot een vergelijk kwam tussen de betrokken partijen. Hierdoor werden de aanborders en hun hoofdmannen tijdelijk uit hun rechten ontzet. Tot 1882 -het jaar dat de aanborders het pleit wonnen- bleef het bestuur in handen van de sekwester. Daarna werd het oorspronkelijke bestuur van de hoofdmannen, gekozen uit de gebruiksgerechtigden, in ere hersteld. Het bestuur is werkzaam tot op vandaag en is hiermee één van de weinige overblijven de gemene gronden in de Lage Landen. In onze onmiddellijke omgeving vinden we hier en daar nog landschappelijke sporen van het vroegere bestaan van gemene gronden. Hoewel we vandaag nog nauwelijks gemene gronden aantreffen in West-Europa, overleefden ze in de meeste andere Europese landen nog tot het midden van de 20ste eeuw. In Groot-Britannië zijn ze nooit uit het collectieve geheugen verdwenen, meer nog, er wordt door de nationale overheid zelfs een actief "commons and rights of way"-beleid gevoerd.⁷⁷

Het gebruik van de weiden

De dieren van andere personen dan gebruiksgerechtigden (onvrijen) waren -althans volgens het reglement- onder geen beding toegelaten in de Gemene en Loweiden. Daartoe werden de weiden met draaibomen afgesloten. Zo stond er een draaiboorn op de weg die liep

⁷⁷ Zie bijvoorbeeld de recente beleidsinitiatieven van het Department for Environment, Food and Rural Affairs van Groot-Britannië. Zie <http://www.defra.gov.uk/wildlife-countryside/issues/common/legislation/clps.htm>. (31.08.2005)

uit de Gemene Weide naar de Daverloo-dries en een draaiboom op de *ganc dam* van deze weide om loslopend vee te verhinderen in de weide te komen. Enkel aanborders waarvan geen twijfel was over hun aanborderschap mochten over de sleutels van die draaibomen beschikken.⁷⁸ Tot het midden van de 18de eeuw werden in de praktijk op verzoek ook dieren van niet-gebruiksgerechtigden (de zogenaamde onvrijen) toegelaten tot het gebruik van de Gemene en Loweiden als grasweide. In 1699 werd door hoofdman Galle en de andere hoofdmannen in de rekeningen vermeld dat *bij accorde ...diversche beesten van vremde persoonen aanvaard werden ter causen datter abundantie van garssynghe was.*⁷⁹ In sommige gevallen werd ook het vee van weduwen toegelaten. Ook niet-gebruiksgerechtigde personen die een straat of land in pacht hadden bij de Gemene en Loweiden werden erop gewezen dat zij geen gebruik konden maken van de overige weiden.⁸⁰ Mogelijk werden de gemene weiden door sommige onvrijen enkel gebruikt om hun beesten bij te vetten, net vóór de verkoop van hun vee op de jaarmarkten.

Een goed beheer veronderstelt ook dat schadelijk vee niet werd toegelaten tot de weiden. Zo werden onbehoorlijke *hoofdclieke* en schadelijke dieren zoals *rudeghe* paarden, culpaarden, paarden besmet met *flederzyn* geweed.⁸¹ Vanaf 1699 gold ook een verbod op vee met veeplaag besmet.⁸² Verder werden ook ossen van twee jaar en ouder,⁸³ en stieren van één jaar en ouder⁸⁴ geweed. Varkens, schapen, geiten

78 Artikel 12 van het reglement van 1514: BRUGGE, Stadsarchief, Archief van de Gemene en Loweiden, nr. 2.

79 Zie inkomsten van 1699: BRUGGE, Stadsarchief, Archief van de Gemene en Loweiden, nr. 59, 1699-1702; afgesloten in 1702 (Uitgave in het jaar 1699).

80 "Ten selven daghe is door dese voorenstaende personen gheresolveert ende gheordonneert aen Pieter Vermeulen ende belast te doen apprehenderen de schaepen toebehoorende aen de religieusen van het klooster van de Jacobinessen als mede de koijen van Joos Nobis als sij hun vervoorderen van te drijven ofte passeren ende pastureren in de ghemeene ende loode weede ofte op eenighe straeten die sij niet in pachte en hebben ende dit par ordre van de hooftmans ende ghemeen amborghers" (resolutie van 30 mei 1726: BRUGGE, Stadsarchief, Archief van de Gemene en Loweiden, nr. 7, Resolutieboek 1672-1787).

81 Artikel 1 van het reglement van 1514; BRUGGE, Stadsarchief, Archief van de Gemene en Loweiden, nr. 2.

82 BRUGGE, Stadsarchief, Archief van de Gemene en Loweiden, nr. 59, 1699-1702; afgesloten in 1702 (uitgave in het jaar 1699).

83 Artikel 1. van het reglement van 1514: BRUGGE, Stadsarchief, Archief van de Gemene en Loweiden, nr. 2.

84 *Ibidem*.

en ganzen waren niet welkom omwille van hun nogal destructieve invloed op de vegetatie.⁸⁵ In de praktijk werden op de Gemene en Loweiden wel paarden en vaarzen van minimum één jaar oud toegelaten. In de rekeningen vinden we verschillende aanwijzingen dat varkens in sommige periodes toch toegelaten werden. In de rekeningen werd in het midden van de 18de eeuw nog expliciet vermeld dat *naer maeninghe vande gemeene amborghers ...voortaen geene swijnen en sul-len vermogen te pastureren in dese weeden nochte geene gebofde ganssen behauwdens eenen inloop diemen niet en can voorsien*.⁸⁶ Vanaf 1789 werden varkens dan weer wel expliciet toegelaten –ze werden ook opgenomen in de beestentellingen, wellicht als een gevolg van de algemene verpaupering onder de aanborgers. De specifieke kenmerken waaraan de dieren dienden te voldoen, werden gedeeltelijk gehaald uit de gewonterechtelijke regelgeving. Zo werd in mei 1732 door de hoofdmannen Maenhaut, Hallaert en De Brabandere verordend dat de eigenaars wiens paarden *van achter besleghen met issers* waren zouden vermaand worden de *issers afte reken ofte te weyren* omdat dit rechtstreeks inging tegen hun *costume*. Indien ze niet ingingen op de vermaning dan zouden ze voorgedragen worden aan de baljuw om door hem bestraft te worden. Het vee werd geschat door de opperhoofdman of zijn assisterende hoofdmannen of door de aanborgers indien zij daar zouden aanwezig zijn.⁸⁷

85 *Ibidem*. Het reglement stelde dat zwijnen, biggen en ganzen verboden waren op de Gemene en Loweiden. In de jaren 1760 werd het de aanborgers nog herhaaldelijk verboden zwijnen, biggen en ganzen te laten weiden. De reden daarvoor was wellicht het feit dat deze de grond omwoelden. Dit verbod diende uitdrukkelijk herhaald te worden omdat er vele klachten gekomen waren van vrije aanborgers. Indien men opnieuw overtredingen vaststelde zou "men...asyreren met den duerwaerder vuyt den raede van Vlaenderen" (zie aankondiging 10 juli 1763: BRUGGE, Stadsarchief, Archief van de Gemene en Loweiden, nr. 195, Aankondigingen & kerkgeboden; zie ook resolutie 3 juni 1766: BRUGGE, Stadsarchief, Archief van de Gemene en Loweiden, nr. 94, 1763-1765; afgesloten in 1767).

86 BRUGGE, Stadsarchief, Archief van de Gemene en Loweiden, nr. 86, Rekening 1751-1753 (afgesloten in 1755), p. 18.

87 Artikel 1 van het reglement van 1514: BRUGGE, Stadsarchief, Archief van de Gemene en Loweiden, nr. 2. In 1554 wordt in een processtuk vermeld dat "in possessien van allen vremden beesten den supplianten niet toebehoorende ende commende ofte gebracht werdende in de selve weede ende pasturaige by vremde personen niet vry zynde (ghelyck sy supplianten zijn) byden officier vander voors. heerliche de te doen schuttene ender int scut te doen dryvene omme daer aen te doen verhaalen de boete daer toe staende ten proffyte vander Key. Mat. ofte

Bij veeziekten werden preventieve en curatieve maatregelen getroffen. Gegevens daarover zijn in de rekeningen en in andere bronnen ten overvloede te vinden rond 1724, toen een veeplaag het Brugse Vrije teisterde. Guillame Hallaert was in dat jaar veeopzichter op de Gemene en Loweiden en meldde *datter de koiijplaghe was ghekomen onder de beesten ende datter daghelickx waeren dootgaende*. Om nog meer sterfte onder het vee te vermijden werd besloten dat *voortaen eenighe koiijen sieck zijnde ende wordende zullen naer ghedaene de wete van de eijghenaers de selve door den eijghenaere ghehaelt worden ende van de ander beesten gheweirt ofte dat men sal agieren tot sijnen laste*. Eén aanborger in het bijzonder, met name Lieven de Schepper, werd door de aanborgers verzocht *dat hij sijne renders sal hebben te houden uijt de loode weede tot het evijteren van toekomende plaghe*.⁸⁸ In het geval van veeplagen werden er voorzorgsmaatregelen genomen, zoals het in quarantaine plaatsen van het besmette vee. De besmette dieren werden samen gebracht in de Mattemeers, die werd omgeven door een gracht.⁸⁹ Daarnaast werden er ook pogingen ondernomen tot *cureren van de koyen die met de grasserende sieckte ofte plaeghe waeren besmedt*. Voor de dieren die in 1724 op de Gemene en Loweiden geweid hadden en ten gevolge van de koeienplaag in die zomer gestorven waren, werd het schatgeld voor dat jaar terugbetaald.⁹⁰

Het gebruik van de grasweiden werd ook beperkt in de tijd. De weiden werden pas geopend voor gebruik vanaf 1 mei.⁹¹ Dit had te maken met het feit dat de Gemene Weide een natuurlijk overstromingsgebied vormde van het Sint-Trudoledeken. Het gebeurde

zynen bailliu vander zelve heerliche" (zie: BRUSSEL, Algemeen Rijksarchief, Oorkonden van Vlaanderen, reeks 1, nr. 1714).

88 BRUGGE, Stadsarchief, Archief van de Gemene en Loweiden, nr. 7, Rekening 1699-1702; Resolutieboek 1672-1787.

89 "Tot het drincken te gheven aen de beesten oock over het opsetten van de grachten delven om de beesten te drincken ende oock over moyenissen van 't houden van de beesten alsij drinken inghegoten wierden als oock different" (BRUGGE, Stadsarchief, Archief van de Gemene en Loweiden, nr. 71, Rekening 1721-1723; afgesloten in 1725; zie uitgaven).

90 *Ibidem*.

91 "Voor meye ghepubliceert kerckghebodt dat hem niemant en sal vervoorderen van dien tyt af sijne beesten te laeten gaen in dese voornoemde weeden voor de eersten dach van meye in elck jaer": BRUGGE, Stadsarchief, Archief van de Gemene en Loweiden, nr. 59, Rekening 1699-1702; afgesloten in 1702; Uitgave in de rekening van 1702. Het einde van de beweidingperiode is niet geheel duidelijk. Wellicht werd het beweidingseizoen rond september afgesloten.

regelmatig dat deze termijn verlengd of verkort werd of dat een bepaalde weide gesloten werd voor gebruik.⁹² De aanborders dienden een bedrag aan *schatgeld* te betalen *naer advenant vande quantiteyt van hunne pastureerende bestiaelen*.⁹³ In bijzondere omstandigheden kon men vrijgesteld worden van het betalen van schatgeld of kon men (een deel van) het schatgeld terugvorderen. In 1722 kreeg een onvrije die drie runderen op de weide had staan van hoofdman Jeronimus Monteijne de vrijstelling van betaling voor één rund omdat het was *ghescheurt gheweest door een wolf*.⁹⁴ Ook indien vee overleed gedurende de periode van beweiding -door ziekte of onvoorziene omstandigheden- werden de eigenaars vrijgesteld van betaling voor die dieren. Maarten Vermeere, ook onvrij, betaalde in 1710 slechts de helft van zijn schatgeld voor zijn veulen omdat het tijdens de periode van beweiding overleden was.⁹⁵

Het belangrijkste product naast gras (en hooi) was ongetwijfeld het hout van de bomen in en rond de Gemene en Loweiden. Het hout van de bomen langs straten toebehorende aan de Gemene en Loweiden werd gesnoeid en verkocht ten voordele van de weide. Sporadisch vinden we in de rekeningen van de Gemene en Loweiden ook vermeldingen van de verkoop van turf. In het begin van de 19de eeuw werd er aan zes personen turf verkocht uit de Gemene en Loweiden.⁹⁶ Daarnaast werden goederen zoals leem,⁹⁷ hooi,⁹⁸ het gras

92 "Op den 17e meye 1699 ghepubli.t kerckgebodt dat niemant en soude bedrijven de cleene ghemeene weede om redenen te kennen te gheven inde vergaedinghe van ghemeente in scheurcaproen alwaer de resolutie raeckende eenighe affaires deser weede vooren te soude" (Kerkgebod van 17 mei 1699: BRUGGE, Stadsarchief, Archief van de Gemene en Loweiden, nr. 204, Losse stukken).

93 Brief van 9 november 1712: BRUGGE, Stadsarchief, Archief van de Gemene en Loweiden, nr. 197, Aankondigingen & kerkgeboden.

94 Zie uitgaven van 1720: BRUGGE, Stadsarchief, Archief van de Gemene en Loweiden, nr. 68, Rekening 1718-1720; afgesloten in 1722.

95 Zie "Bestiaelen van onvrije personen" van 1709: BRUGGE, Stadsarchief, Archief van de Gemene en Loweiden, nr. 64, Rekening 1707-1709; afgesloten in 1710.

96 BRUGGE, Stadsarchief, Archief van de Gemene en Loweiden, nr 167, Venditie van turf, ca. 1810 (datum onbekend).

97 "Ontfaen van Jacob de Budt over het haelen van twee vooren leem vuyt de groote ghemeene weede ten jaere 1702 ghehaelt bij sekeren Jacob de Brauwere tot de somme van twee schellynghen grooten" (zie ontvangsten van het jaar 1702: BRUGGE, Stadsarchief, Archief van de Gemene en Loweiden, nr. 59, Rekening 1699-1702; afgesloten in 1702).

98 "...den rendant affirmeert dat hij heeft ghedaen alle moghelicke debvoiren omme te achterhaelen wie coopers ende ontblooters hebben gheweest van het gars inde mattemeersch ten tijde...." (*Ibidem*).

langs de straatkant (van een straat die aan de Gemene en Loweiden toebehoorde)⁹⁹ en brem die langs de straatkant te vinden was, ook verkocht aan derden.¹⁰⁰ In sommige gevallen werd een weide of een stuk ervan niet gebruikt door de aanborgers maar werd het gras verpacht of het snoeihout verkocht om zo bijkomende inkomsten te verwerven. De groep gebruiksgerechtigden kon zelf beslissen of ze deze straten en weiden verpachten, "*om ten prouffite van der weede te beseghen als noodt is*". In sommige gevallen werden bepaalde weiden alleen gebruikt in hoge nood.¹⁰¹

In de reglementen vinden we verder veelvuldige richtlijnen verbonden aan het gebruik en praktische beheer van bepaalde stukken grond of gebruik van bepaalde grondstoffen. Om het grasveld niet te beschadigen mochten geen wagens geladen met hooi of andere vruchten door de meers rijden.¹⁰² Herhaaldelijk werd er in de jaren 1760 gewezen op het verbod op het roten van vlas in de putten of grachten van de weiden,¹⁰³ omdat dit allerlei ziekten en stank veroorzaakte. Wanneer koeien en paarden van het vervuilde water zouden drinken, dreigden ze te stikken door de resten van het vlas.¹⁰⁴ Elders, bijvoorbeeld op het Beverhoutsveld, had men een eeuw eerder al dergelijke verbodsbepalingen geïntroduceerd. Indien de benodigde specialisatie niet binnen de aanborgersgemeenschap aanwezig was (bijvoorbeeld een slotenmaker), werden onderhoudswerken uitbesteed. De opdracht werd aangekondigd via kerkgebod en tijdens de daaropvolgende vergadering uitbesteed aan de minst biedende.¹⁰⁵

99 "De straete loopende van het steene brughsken tot aen het keelhecken is aengaende het gars verpacht gheweest aen Jan de Jonghe., blijvende het verwasch van het taillie hout ten profytte vande weeden ..." (*Ibidem*).

100 "Den brem staende in de ghemeene weede straete" (BRUGGE, Stadsarchief, Archief van de Gemene en Loweiden, nr. 64, Rekening 1707-1709; afgesloten in 1710; ontvangst uit het jaar 1707).

101 In het reglement van 1514 werd bepaald dat aan de Gemene Weide "een hau" toebehoorde "opde west zyde van den weghe, om ten prouffite van der weede te beseghen als noodt is" (Artikel 11. van het reglement van 1514: BRUGGE, Stadsarchief, Archief van de Gemene en Loweiden, nr. 2).

102 Artikel 13 van het reglement van 1514: *ibidem*.

103 Zie voor het jaar 1762 de resolutie van 18 juli: BRUGGE, Stadsarchief, Archief van de Gemene en Loweiden, nr. 197, Aankondigingen & kerkgeboden.

104 Aankondiging van 10 juli 1763: BRUGGE, Stadsarchief, Archief van de Gemene en Loweiden, nr. 195, Aankondigingen & kerkgeboden

105 Zie bijvoorbeeld: "Item opden sesden Juny 1702 het kerckghebodt van het beste-dinghe van het delven vande gracht lopende lanst dese weede voor minst bieden-

Een bijzonder interessant onderdeel van elke rekening onder het onderdeel ontvangsten- is de telling van het vee. De betaling voor het vee dat aanborders lieten grazen op de weiden, werd tot de jaren 1840 geregeld met het zogenaamde "bestiael". Per seizoen diende voor elke koe of paard een bepaald bedrag betaald te worden door de aanborder, waarvan de ontvanger nauwkeurig akte nam. Dankzij deze overzichten van het vee dat jaarlijks op de weide graasde, kon ook de intensiteit van de begrazing van een gemene grond gereguleerd worden. In de literatuur wordt er vaak vanuit gegaan dat de gemene gronden voortdurend overbegraasd werden. Dit gaat terug op de veronderstelling dat er geen of onvoldoende toezicht was op het aantal stuks vee dat elke gebruiksgerechtigde er kon plaatsen.¹⁰⁶ Op basis van de veetellingen in de rekeningen bleek dat de hoofdmannen -met de goedkeuring van de overige aanborders- zoveel mogelijk streefden naar een constant beweidingsniveau (van ongeveer 150 grootvee-eenheden). Dit was mogelijk door het prijsmechanisme dat men hanteerde: indien het aantal koeien en paarden een bepaald niveau dreigde te overstijgen, dan werden de prijzen per dier verhoogd, waarna vervolgens een daling van het aantal stuks vee op de weiden merkbaar werd, en omgekeerd. Vanaf de jaren 1820 werd het prijsmechanisme steeds minder toegepast. Steeds meer land werd verpacht in percelen, waarop dan ook akkerbouw mogelijk was. Vanaf de jaren 40 van de 19de eeuw werd het land nagenoeg uitsluitend verpacht.

Tot het midden van de 18de eeuw was er af en toe sprake van een dreigende onderbeweiding. Vandaar dat er preventief ook vee van niet-gebruiksgerechtigden werd toegelaten. Wanneer een niet-verhoofde zich op de algemene vergadering aandiende met de vraag om vee op de weide te mogen jagen, werd dit verzoek in overweging genomen en soms -afhankelijk van de omstandigheden- toegekend.¹⁰⁷

de de naeste" (Resolutie van 6 juni 1702: BRUGGE, Stadsarchief, Archief van de Gemene en Loweiden, nr. 204, Losse stukken).

106 Zie ondermeer de literatuur van het eerder vermelde debat rond de "tragedy of the commons" (zie voetnoot 22).

107 Voorbeeld van afwijzing van een niet-aanborder: "ghepuliceert kerckghebodt dat hem niet en soude hebben te verwoorderen van dese weeden te doen bedrijven ten sij eerst behoorlick verhoofft te wesen present ghetuyghen, alsmede niet te drijven met eenighe beesten met smettende plaeghe oock volghens doude costumen" (Kerkgebod van 25 april 1699: BRUGGE, Stadsarchief, Archief van de Gemene en Loweiden, nr. 59, Rekening 1699-1702; afgesloten in 1702).

In de 18de-eeuwse rekeningen vinden we verschillende vermeldingen van onvrijen die gebruik maakten van de weiden. Zo werden er in 1699 *diversche beesten van vremde persoonen aanvaard ter causen datter abundantie van garssynghe was*.¹⁰⁸ Dit komt slechts voor tot het midden van de 18de eeuw.¹⁰⁹ Het ging echter altijd om een zeer tijdelijke gunst, gezien het weideseizoen voor de onvrijen in een aantal gevallen beperkt werd tot het zomerseizoen. De bedragen die onvrijen hiervoor dienden te betalen lagen vaak tot 20 keer hoger dan deze voor de vrije aanborgers.

Uit ons onderzoek blijkt dat gedurende de gehele onderzochte periode de Gemene en Loweiden financieel vrij gezond waren: slechts een klein aantal boekjaren eindigde met een negatief saldo.¹¹⁰ Het nettosurplus of de overblijvende reserve -en dus ruimte voor bijkomende investeringen- was tot aan het tweede decennium van de 19de eeuw echter eerder beperkt.¹¹¹ Tot de sekwesterverperiode (1862-1882) was er van een nettosurplus nauwelijks sprake. Het contrast van de 18de-eeuwse situatie met het beleid tijdens de periode van extern bestuur is opmerkelijk. Dit externe bestuur slaagde erin om de winst van de Gemene en Loweiden tot ongekeerde hoogten te brengen, met een jaargemiddelde dat 60 keer hoger lag dan voorheen. Daarna -tussen 1884 en 1899- viel dit resultaat weer sterk terug, tot een bedrag dat in de buurt lag van de inkomsten gegenereerd tijdens de periode vóór het beheer door de extern aangestelde bestuurscommissie. De externe bestuurscommissie had door haar beleid duidelijk gemaakt hoe omvangrijk het winstpotentieel van de Gemene en Loweiden was. In principe hadden de aanborgers en bestuurders dat beleid naderhand kunnen verderzetten, maar ze deden dat slechts in beperkte mate. Na de externe bestuurscommissie werd de vroegere bestuurswijze (van

108 *Ibidem*.

109 Tussen 1698 en 1752 werd in de rekeningen maar liefst 241 keer toegestaan aan de onvrijen om hun vee te weiden op de Gemene en Loweiden (in 19 gevallen betrof het weduwen). Mogelijk werd ook voor 1698 aan onvrijen toegestaan om de weide te gebruiken. De rekeningen werden echter maar vanaf 1698 verwerkt.

110 Met name de boekjaren 1702, 1734, 1764, 1776, 1779, 1782, 1791, 1815 en 1868. Het saldo waarnaar verwezen wordt komt overeen met het resultaat van de inkomsten min de uitgaven. Deze berekeningen zijn inclusief positieve en negatieve saldo's van voorafgaande jaren.

111 We verkiezen hier geen gebruik te maken van de term "winst" omdat het overblijvende bedrag vrij laag was. We gebruiken wel de term "winststreven" om aan te geven of er pogingen ondernomen werden om het nettosurplus te vergroten.

vóór 1862) verdergezet. De winst die vanaf de jaren 1820 door de aanborders gemaakt werd, was ten opzichte van het eigenlijke winstpotentieel vrij marginaal. Dat potentieel werd na de periode van extern bestuur meer, maar nog steeds in beperkte mate, benut. Voorheen was het beheren van de Gemene en Loweiden slechts gericht op het bekomen van een kleine positieve balans. Dit had vooral te maken met de sociale functie van de gemene grond: het was voor de aanborders in de eerste plaats van belang dat het systeem betaalbaar bleef voor de gebruiksgerechtigden; de economische belangen werden daaraan ondergeschikt geacht.

Het archief van de Gemene en Loweiden

Het bronnenmateriaal aangaande gemene gronden is meestal zeer schaars. In het bijzonder het onderzoek naar het voorkomen en de geografische verspreiding van gemene gronden wordt door een gebrek aan éénduidige gegevens sterk bemoeilijkt. Kwantitatieve overzichten van de oppervlakten van gemene gronden ontbreken. Er zijn ook tal van benamingen voor een "gemene grond". In de praktijk spraken gebruiksgerechtigden niet over "hun gemene grond", maar wel over hun "aard" of "vroente" of "gemene weide". Wanneer we een overzicht trachten te geven van het voorkomen van het fenomeen "gemene gronden" en de precieze locatie ervan, vormt dit een struikelblok. In de weinige gevallen waarin voor het huidige grondgebied België onderzoek verricht werd naar het voorkomen van gemene gronden, speelde die toponymische verscheidenheid enquêteurs parten.¹¹² Zo organiseerde het Nederlandse Ministerie van Binnenlandse Zaken, Onderwijs en Waterstaat in 1824 een rondvraag aangaande *het bestaan der zogenaamde Marken in sommige Provinciën des Rijks zijnde grotendeels onbebouwde heide gronden, welke ...in onverdeelde eigendom worden bezeten*. Omdat deze veelal ...woest en

112 In Frankrijk werden een aantal rondvragen i.v.m. gemene gronden georganiseerd. Voor de verwerking van enquêtes over gemene gronden in Frankrijk, zie Bloch M., « La lutte pour l'individualisme agraire dans la France du XVIIIe siècle », in: *Annales d'Histoire Economique et Sociale*, 2, 7-8, (1930), pp. 329-383, 511-556, en Vivier N., *Propriété collective et identité communale. Les biens communaux en France 1750-1914*, Paris, 1998.

*ongecultiveerd blijven liggen was het zijne majesteit voor het algemeen wenschelijk voorgekomen, dat er eene algemeene verdeling dier Marken werd tot stand gebracht, ten einde daardoor veele dorre oorden en vruchtbare streken te doen herscheppen...*¹¹³ De benaming "marken" was de Zuid-Nederlandse administratie geheel onbekend en zorgde voor de nodige verwarring bij het beantwoorden van de enquête. In de meer algemene tellingen zoals de landbouwtellingen werden de gemene gronden niet als dusdanig maar doorgaans gewoon als "woeste gronden" opgenomen. Het onderscheid met niet-gemeenschappelijke woeste gronden is dan moeilijk te maken. In de kadastrale tellingen werden ze dan weer als gemeentegronden genoteerd, waardoor geen onderscheid kan gemaakt worden met andere vormen van gemeentelijke eigendom. Tijdens het Ancien Régime vinden we ze om reden van belastingvrijstelling die voor vele gemene gronden gold, evenmin in de belastingkohieren terug. Kortom, de variatie in de toponymie en de belastingvrijstelling die onbewerkte gronden normaliter genoten maakt het vrijwel onmogelijk om de totale oppervlakte van de gemene gronden in het 18de-19de eeuwse Vlaanderen -laat staan in de periode ervoor- precies te bepalen.

Over het eigenlijke reilen en zeilen van gemene gronden, beschikken we vaak over meer bronnen dan verondersteld wordt. Informatie over gevallen die behoorden tot de zogenaamde "open types", dat zijn uitgestrekte gemene gronden die door de lokale overheid bestuurd werden, moet gezocht worden in de archieven van de lokale overheden. De andere gevallen met een meer gesloten karakter beschikken soms over een apart archief. Het archief van de Gemene en Loweiden behoort tot deze laatste categorie en kan prat gaan op een uitzonderlijke continuïteit en volledigheid. Zo zijn vanaf het begin van de 16de eeuw de namenlijsten van de gebruiksgerechtigden bewaard. Daarenboven bevinden zich in het archief resolutieboeken en rekeningen voor lange en nagenoeg aansluitende periodes uit voornamelijk de 18de en 19de eeuw.

113 GENT, Rijksarchief, Provinciebestuur 1830-1850, nr. 824/1, Stukken betreffende het ontginnen van de heide 1831-1847.

Copie

De vermaerde bevestiginge den 23den Julij 1514
 anno 23^{di} Junij 1514 te Brugge den amborsen

It em vnde restmich ordonantich, sicutu, bevestigende
 vande gemene boerde van assenbroeck ende sijn
 by bringe inde provincie van Dusseldt wessend fenne
 rotscheit ende den ende van Dusseldt ende de bringe
 des eussche assenbroeck herde sijn ende vande
 de luyden vande die sache van giffen

Also vande lathen van pincelinge ende
 confirmacie ont bedingde gader den 23den Junij
 pleidende dussche bevestigende te wesen de
 godesse van giffen pleidende van bevestigende
 vande den amborsen

Aanhef van de statuten van 23 juli 1514 (kopie eind 17^e eeuw) (BRUGGE, Stadsarchief, Archief van de Gemene en Lowiden, nr. 2)

actum den 1sten meij 1769 is geregistreert
 geworden als vrien ambtchepa
 Jeler weiden den persoon van jens
 van wassenhove s^r martini vriewe
 kende in den hoofde van sine moeder
 Laurintia Claijs filius petri de prius
 -ven sijn doecherias bevent ende
 pieter de grote.

ija affirme
 G. H. De smet past^r in
 Duffelbroeck

sojn registratie.

1769

Aanvaarding van Joannes van Wassenhove als aanbinger op 1 mei 1769 (BRUGGE, Stadsarchief, Archief van de Gemene en Lowiden, nr. 14: hoofdboek 1769-1889)

**Inventaris van het archief van de Gemene en Loweiden bewaard
in het Stadsarchief van Brugge.**

- 1 Kopie van de keure van 1475 van Karel de Stoute, 1514
- 2 Kopie (eind 17de eeuw) van een fragment van de confirmatiebrieven van Karel de Stoute (vertaling van de oorspronkelijke Franse tekst uit 1475). "Recueil - Fait en 1514, des coutumes, ordonnances, privilèges, etc. "
- 3 Costuymen ende ordonnantien vande ghemeene weede van Assebrouck. Kopie van document van 1514, gemaakt in januari 1887
- 4 Extract (juli 1669) uit de costuymen van de gemeene weede van Assebroek van 1514
- 5 Kopie van een stuk van de keure van 1514 (niet geda-teerd)
- 6 Octroÿ gemeene weede in Assebroek van den 3en augustÿ 1553 van Keizer Karel uit 1553 (erkenning van het volle eigendomsrecht van de aanborgers over de Gemene weide)
- 7 Resolutieboek 1672-1787
- 8 Resolutieboek 1719-1731
- 9 Resolutieboek 1882-1927
- 10 Diverse akten van Algemene Vergaderingen (om de drie jaar) en van toekenning van gebruiksrechten (om de negen jaar)
- 11 Resolutie, s.d.
- 12 Hoofdboek. Boek van de geslachten van de Gemene en Loweede, 1622-1703
- 13 Hoofdboek. Boek van de geslachten van de Gemene en Loweede, 1718-1767, kopie
- 14 Hoofdboek. Boek van de geslachten van de Gemene- en Loweede 1769-1889
- 15 Hoofdboek van de aanborgers 1889-1981
- 16 Hoofdboek 1981 - heden
- 17 Document m.b.t. de inschrijving van aanborgers, 1667
- 18 Lijst van aanborgers, 1910
- 19 Lijst van aanborgers, 1925
- 20 Lijst van aanborgers, 1931

- 21 Lijst van aanborders, jaren 1980
- 22 Lijst van aanborders, 1981
- 23 Document m.b.t. aanstelling hoofdmannen en verhoofding van Maerten Goethals, 1619
- 24 Document i.v.m. verkiezing van hoofdmannen voor de jaren 1803-1805
- 25 Processen-verbaal van de openbare en algemene vergadering, 1981 en 1937
- 26 Rekening 1573-1575; afgesloten in 1576
- 27 Rekening 1576; onvolledig
- 28 Rekening 1576-1578; origineel, sterk beschadigd
- 29 Rekening 1576-1578; dubbel
- 30 Rekening 1579-1581; dubbel
- 31 Rekening 1610-1612; origineel + fotokopie van origineel
- 32 Rekening 1610-1612; dubbel + fotokopie van dubbel
- 33 Rekening 1613-1615; origineel + fotokopie van origineel
- 34 Rekening 1616-1618; origineel + fotokopie van origineel
- 35 Rekening 1616-1618; dubbel
- 36 Rekening 1621-1623; afgesloten in 1625; origineel + fotokopie van origineel
- 37 Rekening 1621-1623; dubbel, onvolledig
- 38 Rekening 1625-1627; origineel + fotokopie van origineel
- 39 Rekening 1625-1627; dubbel + fotokopie van dubbel
- 40 Rekening 1628-1630; origineel + fotokopie van origineel
- 41 Rekening 1631-1633; origineel + fotokopie van origineel
- 42 Rekening 1634-1636; dubbel + fotokopie van dubbel
- 43 Rekening 1637-1639; afgesloten in 1640
- 44 Rekening 1661-1664; afgesloten in 1665
- 45 Rekening 1667, onvolledig
- 46 Rekening 1670-1671; afgesloten in 1672, onvolledig
- 47 Rekening 1672; onvolledig
- 48 Rekening 1677-1679; afgesloten in 1680, onvolledig
- 49 Rekening 1680-1682; afgesloten in 1683, onvolledig
- 50 Rekening 1680-1682; dubbel
- 51 Rekening 1684 -1686 (enkel het stuk "ontvang van cijzen en verpachtingen")
- 52 Rekening 1684-1686; afgesloten in 1686
- 53 Rekening 1684-1686; dubbel

- 54 Rekening 1684-1686; stuk van dubbel, onvolledig
- 55 Rekening 1693-1695; afgesloten in 1696
- 56 Rekening 1693-1695; dubbel, onvolledig
- 57 Rekening Schatgeld op de veestapel, 1698-1701
- 58 Rekening 1698-1699; afgesloten in ?
- 59 Rekening 1699-1702; afgesloten in 1702
- 60 Rekening 1699-1702; dubbel, onvolledig
- 61 Extract uit rekening afgesloten in 1699, opgemaakt in 1757
- 62 Rekening 1704-1706; afgesloten in 1707
- 63 Rekening 1703-1705; dubbel
- 64 Rekening 1707-1709; afgesloten in 1710
- 65 Rekening 1707-1709; dubbel
- 66 Rekening 1710-1712; onvolledig
- 67 Rekening 1712-1717; onvolledig
- 68 Rekening 1718-1720; afgesloten in 1722
- 69 Rekening 1718; onvolledig
- 70 Ontvangboek "Handboek vanden ontvanger van 1° de akkoorden over het pastureren van de onvrije beesten 2° de schatgelden gestemd over de beesten der aanborders, van 1719-1732".
- 71 Rekening 1721-1723; afgesloten in 1725
- 72 Rekening 1721-1723; dubbel
- 73 Rekening 1721-1723; dubbel
- 74 Rekening 1724-1726; afgesloten in 1728
- 75 Rekening 1724-1726; dubbel
- 76 Rekening 1724-26; onvolledig
- 77 Rekening 1727-1729; afgesloten in 1731
- 78 Rekening 1730-1732; afgesloten in 1734
- 79 Rekening 1733-1735; afgesloten in 1737
- 80 Rekening 1734; onvolledig
- 81 Rekening 1736-1738; afgesloten in 1740
- 82 Rekening 1739-1741; afgesloten in 1743
- 83 Rekening 1742-1744; afgesloten in 1746
- 84 Rekening 1745-1747; afgesloten in 1749
- 85 Rekening 1748-1750; afgesloten in 1752
- 86 Rekening 1751-1753; afgesloten in 1755
- 87 Rekening 1751-1753; dubbel

- 88 Rekening 1754-1756; afgesloten in 1758
89 Rekening 1754-1756; dubbel
90 Rekening 1757-1759; afgesloten in 1761
91 Rekening 1757-1759; dubbel
92 Rekening 1760-1762; afgesloten in 1764
93 Rekening 1760-1762; dubbel
94 Rekening 1763-1765; afgesloten in 1767
95 Rekening 1763-1765 (rekening werd niet afgewerkt)
96 Rekening 1766-1768, afgesloten in 1770
97 Rekening 1769-1771; afgesloten in 1773, kopie
98 Rekening 1772-1774; afgesloten in 1776
99 Rekening 1772-1774; dubbel
100 Rekening 1775-1777; afgesloten in 1779
101 Rekening 1775-1777; dubbel
102 Rekening 1778-1780; afgesloten in 1782
103 Rekening 1778-1780; dubbel
104 Rekening 1781-1783; afgesloten in 1785
105 Rekening 1784-1786; afgesloten in 1788
106 Rekening 1787-1789; afgesloten in 1791
107 Rekening 1787-1789; dubbel
108 Rekening 1811-1813; afgesloten in 1815
109 Rekening 1818-1820; afgesloten in 1821
110 Rekening 1821-1823; afgesloten in 1824
111 Rekening 1824-1826; afgesloten in 1827
112 Rekening 1827-1828; afgesloten in 1828
113 Rekening 1828-1829; afgesloten in 1831
114 Rekening 1831-1832; afgesloten in 1833
115 Rekening 1833-1835; afgesloten in 1836 (dubbel)
116 Rekening 1836-1838; afgesloten in 1839
117 Rekening 1839-1841; afgesloten in 1842
118 Rekening 1863-1868; afgesloten in 1885 (sic!)
119 Rekening 1868-1882; afgesloten in 1884
120 Rekening 1882-1886; afgesloten in 1886
121 Rekening 1886-1889; afgesloten in 1889
122 Rekening 1889-1892; afgesloten in 1892
123 Rekening 1892-1895; afgesloten in 1898
124 Rekening 1895-1898; afgesloten in 1898
125 Rekening 1898-1901; afgesloten in 1901

- 126 Rekening 1901-1904; afgesloten in 1904
- 127 Rekening 1904-1907; afgesloten in 1907
- 128 Rekening 1907-1910; afgesloten in 1910
- 129 Rekening 1922-1925; afgesloten in 1925
- 130 Rekening 1946-1948; afgesloten in 1948
- 131 Rekening 1966-1969; afgesloten in 1969
- 132 Rekening 1969-1972; afgesloten in 1972
- 133 Rekening 1972-1974; geen afsluitdatum opgegeven
- 134 Rekening 1975-1978; afgesloten in 1978
- 135 Rekening 1978-1981; afgesloten in 1981
- 136 Rekening 1984-1987; afgesloten in 1985
- 137 Stukken van rekeningen (o.a. 1672, 1683, 1693, 1699, 1701)
- 138 Enkele ontvangstbewijzen, 17de-18de eeuw
- 139 Grote hoeveelheid gedrukte en ingevulde kwitanties uit 19de en 20ste eeuw
- 140 Extract van rekening van de Baronie van Praet met de parochie Oedelem, 1725
- 141 Verpachting, overdracht van Clement Neveu aan Jacques Gevaert, 1661
- 142 Verpachting, 1667
- 143 Stuk m.b.t. rente, 1685
- 144 Verkoopsakte, 1687
- 145 Vercijnsing, 1694 (?)
- 146 Verpachtingsakte, 1698
- 147 Verpachting aan Adriaan de Nolf (voor 36 jaar), 1699
- 148 Verpachtingsakte, 1737
- 149 Vercijnzing, 1757
- 150 Verpachting van koewachten, 1788
- 151 Verpachtingsakten, 1843-1844
- 152 Verpachtingsakte, 1849
- 153 Verpachtingsakte, 1849
- 154 Verpachtingsakte, 1858
- 155 Verpachtingsakte, 1868
- 156 Verpachtingsakte, 1871
- 157 Verpachtingsakte, 1874
- 158 Overzicht van pachters voor de jaren 1868, 1871, 1874
- 159 Verpachtingsakte, 1877

- 160 Verpachtingdakte, 1880
- 161 Vepachtingsakte, 1883
- 162 Verpachtingsakte, 1892
- 163 Verpachtingsakte, 1910
- 164 Verpachtingsakte (jachtrecht), 1912
- 165 Verpachtingsakte, 1928
- 166 Aankonding van verpachting van het jachtrecht, 1984 (?)
- 167 Venditie van turf, 181?
- 168 Proces hoofdmannen contra Jan en Joos Yman, 1624-1627 (incl. proces tegen Jan Dysselinck precedent, 1612)
- 169 Proces kartuizerklooster contra hoofdmannen m.b.t. loop van het St-Trudoledeken, 1669-1735
- 170 Aanborgerschap Lambrecht van de Kerckhove, 1673-1675
- 171 Stuk proces tegen Antoon Plasschaert, 1670
- 172 Proces hoofdmannen contra Heerlijkheid Sijsele (m.b.t. belastingen), 1675
- 173 Proces G. Hoorickx en Pr. Maeyens contra Maryn van Renterghem, 1704
- 174 Proces Speliers en erfgenamen m.b.t. obligatie, 1701-1724
- 175 Proces i.v.m. schatgeld bij Raad van Vlaanderen
- 176 Proces heerlijkheid Sijsele contra Jacob de Budt e.a., 1707
- 177 Proces Gillis Hidde contra Pieter Maeyens, 1707-1709
- 178 Proces Nicolaeys Maertens, 1717-1718
- 179 Proces tegen Pastoor Thiery, 1717
- 180 Proces hoofdmannen contra debiteurs, 1718-1721
- 181 Weduwe van baljuw Schaap contra hoofdmannen, 1719
- 182 Proces tegen Charles de Brabandere en Jan de Vlieghere (mbt schatgeld), 1719 en 1742
- 183 Proces G. de Vlieghere tegen G. Allaert, 1731
- 184 Proces tegen Eekhoutabdij, 1757
- 185 Proces tegen Carel Huys (m.b.t. de Mattemeers)
- 186 Proces mbt het vellen van een lindeboom, 1772-1773
- 187 Proces L.B. Vermeulen, pastoor van Koekelare, contra advocaat Claeysens, 1789
- 188 Processtuk 1884

- 189-193 Afschriften uit het Rijksarchief, die gediend hebben als processtuk bij het proces van 1863, opgezocht door kanunnik J.O. Andries
- 194 Proces m.b.t. beschadiging van populieren, 1976
- 195 Losse stukken processen
- 196 Getuigenis, 1757
- 197 Aankondigingen, kerkgeboden
- 198 Verschillende kopies van kaarten m.b.t. de Gemene en Loweiden (Stuk van kadastraal plan, overzicht van de gehuchten en meersen in Sectie B van kaart van Assebroek,...)
- 199 Brief, 1718
- 200 Brief, 1722
- 201 Artikels mbt de gemene - en loweide: M. Boussauw, "De Amborgers van de Gemeene Weede, Assebroek 1515-1703", in: *Vlaamse Stam*, 10 (1974) 1; kopie uit *Les Masuirs* van Errera (1891); Boekje *Procès et jugement tribunal civil de Bruges concernant les Gemeene- & Loo-weiden*, 1882
- 202 Documenten i.v.m. grondbelasting, 19e en 20ste eeuw
- 203 Biografisch materiaal m.b.t. kannunik J.O. Andries door J. De Cuyper
- 204 Losse stukken